

.....

GUIA DE COEDUCACIÓ A LES ESCOLES BRESSOL MUNICIPALS

.....

La primera tasca de l'educació és agitar la vida,
per després deixar-la lliure perquè es desenvolupi.

Maria Montessori

.....

GUIA DE COEDUCACIÓ A LES ESCOLES BRESSOL MUNICIPALS

.....

“Aquesta guia s’ha impulsat des de la Gerència de Serveis d’Educació, en el marc de les Xarxa d’escoles bressol d’educació. Ha estat elaborada per Coeducació SCCL amb col.laboració amb el Grup de Treball de Coeducació de la XEBM.”

ÍNDEX

PRESENTACIÓ	4
COM UTILITZAR AQUESTA GUIA	6
1 LA COEDUCACIÓ A LES ESCOLES BRESSOL: PER QUÈ ÉS NECESSÀRIA I QUÈ PROPOSA?	8
2 L'ACOMPANYAMENT: QUINA IMPORTÀNCIA TENEN LES RELACIONS ENTRE EDUCADORES I INFANTS?	22
3 CONTES, CANÇONS I FESTES TRADICIONALS: QUINES HISTÒRIES ENS EXPLIQUEN?	32
4 ESPAIS, JOCS I MATERIALS: QUÈ PERMETEN I QUÈ LIMITEN?	49
5 FAMÍLIES I ESCOLA: COM PODEM TREBALLAR PLEGADES PER LA COEDUCACIÓ?	61
BIBLIOGRAFIA	75

PRESENTACIÓ

L'etapa educativa 0-3 és un període cabdal per al desenvolupament personal, social, cognitiu i emocional dels infants, i incidirà de manera significativa en les seves trajectòries vitals. Les experiències, els aprenentatges i les interaccions que es donen en aquesta etapa primerenca configuraran la seva personalitat adulta. Les escoles bressol han tingut un paper cabdal en el desenvolupament de les capacitats motrius, cognitives i afectives dels infants i en l'acompanyament a les seves famílies. A més a més, són els primers espais de vinculació i convivència amb el grup d'iguals, més enllà dels cercles de parentiu i amistats més properes, i afavoreixen la construcció d'una identitat col·lectiva i de ciutadania.

Precisament per la seva rellevància, és necessari que les polítiques educatives adreçades a la petita infància incorporin la perspectiva de gènere i promoguin models d'identitat que no siguin sexistes ni androcèntrics, ni misògins ni LGTBI-fòbics. Els nens i les nenes han de poder créixer, experimentar i interactuar sense estereotips de gènere, així com integrar els valors de l'equitat i la diversitat en el seu desenvolupament. De la mateixa manera, és important acompanyar les famílies en la criança amb perspectiva coeducativa i en la responsabilitat vers les cures. Això implica, entre moltes altres coses, la participació i la vinculació dels homes en l'educació dels seus fills i filles. Aquest fet no només afavoreix el desenvolupament dels infants, sinó també que la criança sigui compatible amb el desenvolupament dels projectes vitals i professionals en condicions d'igualtat de les dones¹. El reconeixement d'aquesta etapa educativa és cabdal per a la sostenibilitat de la vida i la reducció de les desigualtats educatives, socials i de gènere.

En aquest context, la Gerència de Serveis d'Educació de la Diputació ha elaborat aquesta *Guia orientativa sobre com incorporar la coeducació a les escoles bressol municipals*, amb l'objectiu de contribuir a sensibilitzar i incorporar aquesta dimensió en el dia a dia de les escoles bressol. Es tracta d'una iniciativa que s'ha desenvolupat en el marc de la Xarxa d'Escoles Bressol Municipals (XEBM) i concretament en la línia de la inclusió i l'equitat. El grup de treball d'educadores, directores de les escoles i tècniques d'educació dels municipis que hi han participat han comptat amb l'acompanyament i l'expertesa de la cooperativa Coeducació, especialitzada en la matèria. S'hi han tractat diverses temàtiques, com la fonamentació pedagògica de la coeducació en el projecte de centre i en les pràctiques educatives, el rol de les educadores o la importància de l'acompanyament de les famílies en la criança coeducativa.

¹ Som conscients que hi ha molts models diferents de criança, i que alguns es fan en comunitat i no tots es fan en parella. I, alhora, sabem que no totes les parelles són heterosexuales, però sabem també que la gran majoria de relacions de criança heterosexuales es produeixen sense una igualtat en el repartiment de les tasques i la responsabilitat, i per això creiem necessari esmentar-la.

El treball intens dut a terme en el marc de la Xarxa demostra el paper central que tenen les escoles bressol en les polítiques educatives municipals, un fet que ha permès que els ajuntaments siguin capdavanters en la creació i gestió d'escoles bressol. Els ens locals són molt conscients que la participació de les nenes i dels nens en l'educació en la primera infància té un impacte enormement positiu, també, en el conjunt de la societat, i que es tracta d'una etapa educativa amb gran poder per garantir la igualtat d'oportunitats.

Per a la Diputació de Barcelona fa molts anys que l'educació 0-3 és una de les prioritats de suport als ens locals. Un suport amb el qual volem donar resposta a la demanda social de les famílies i, alhora, a la voluntat d'oferir un servei educatiu públic de qualitat, amb garantia de continuïtat i que permeti estendre les oportunitats educatives per a tothom.

Aprofitem per agrair el treball dut a terme per totes les participants en el marc de la Xarxa d'Escoles Bressol Municipals, donant valor a la reflexió pedagògica i a l'experiència i coneixement de les educadores de les escoles bressol, oferint eines i pràctiques a les escoles bressol i als equipaments municipals que treballen amb la petita infància. D'aquesta manera, es reforça l'equitat educativa i la construcció d'unes ciutats coeducadores que promoguin l'aprenentatge dels valors de la diversitat sexual i afectiva i la igualtat de gènere per construir una ciutadania democràtica des dels inicis de la vida.

Algunes de les escoles bressol que formen part de la Xarxa ja han desenvolupat des de fa anys projectes i accions coeducatives, la qual cosa ha facilitat i enriquit la guia que teniu a les mans.

Esperem que aquesta publicació contribueixi a esperonar altres escoles a iniciar un treball que considerem tan necessari.

COM UTILITZAR AQUESTA GUIA

Aquesta guia de treball adreçada als equips de les escoles bressol té com a objectius:

- Debatre quin és el posicionament i el funcionament del centre respecte a la coeducació.
- Identificar les possibles mancances.
- Disposar d'eines i informació per incorporar la coeducació en el plantejament pedagògic del centre.
- Definir un pla de treball per incorporar la coeducació de manera transversal.

Proposa 5 àmbits de treball:

**1 LA COEDUCACIÓ A LES ESCOLES BRESSOL:
PER QUÈ ÉS NECESSÀRIA I QUÈ PROPOSA?**

**2 L'ACOMPANYAMENT: QUINA IMPORTÀNCIA TENEN
LES RELACIONS ENTRE EDUCADORES I INFANTS?**

**3 CONTES, CANÇONS I FESTES TRADICIONALS:
QUINES HISTÒRIES ENS EXPLIQUEN?**

**4 ESPAIS, JOCS I MATERIALS:
QUÈ PERMETEN I QUÈ LIMITEN?**

**5 FAMÍLIES I ESCOLA: COM PODEM TREBALLAR
PLEGADES PER LA COEDUCACIÓ?**

Els capítols estan estructurats de manera que, individualment i/o amb tot l'equip, us introduïu en la temàtica des de la reflexió i la pregunta. A continuació, disposeu d'un marc teòric sobre aquesta temàtica i d'un seguit d'eines per aplicar al vostre centre. Cada capítol es desenvolupa de la manera següent:

Pregunta't, pensa, comparteix!

Es plantegen 10 preguntes de reflexió inicial a partir d'observacions del vostre entorn o de situacions en què us hàgiu pogut trobar.

Marc teòric

Les aportacions teòriques i les experiències relacionades ajudaran els equips a donar resposta a les qüestions plantejades inicialment, alhora que oferiran uns coneixements i idees clau per entendre què és la coeducació i per què és fonamental treballar-la des de la petita infància.

Eines de diagnosi

Per a cada un dels temes treballats, s'ofereixen dues eines d'autodiagnosi. Amb aquestes eines, prendreu consciència de com el gènere opera a l'escola, i específicament en relació amb la temàtica concreta del capítol. L'eina consta de la proposta específica que haurà de treballar l'equip i oferirà també unes pautes que permetin:

- recollir les conclusions obtingudes amb la proposta, de manera que el que surti del treball realitzat pugui consolidar-se al centre;
- identificar si, de les conclusions, se'n deriva alguna actuació en concret. Si és així, posteriorment es podrà tornar a emprar l'eina per avaluar els canvis.

Recursos en línia

Al final de cada capítol trobareu un recull de recursos web que us ajudaran a complementar el contingut treballat, alhora que poden ser també eines de debat i reflexió.

Al final del document trobareu la bibliografia complementària.

1 LA COEDUCACIÓ A LES ESCOLES BRESSOL: PER QUÈ ÉS NECESSÀRIA I QUÈ PROPOSA?

? Pregunta't, pensa, comparteix!

En aquest capítol ens endinsem a reflexionar sobre l'escola bressol des d'una perspectiva de gènere. I quina millor manera de començar que fent-nos preguntes!

1. Creus que nenes i nens tenen gustos i maneres de divertir-se diferents?
2. Creus que els gustos i les preferències dels infants sorgeixen de manera natural, o penses que hi ha condicionants socials, com poden ser els estereotips de gènere, que hi tenen un paper?
3. Creus que, de manera inconscient, valors certs aspectes en els nens que no fas en les nenes, o a la inversa? Per exemple, amb frases com «que bonica vens!» o «que valent que ets!»?
4. Com et sents quan un nen es vesteix amb una faldilla o mostra una forma d'expressar-se més associada a la feminitat hegemònica?
5. Sabies que hi ha infants que s'identifiquen com a nens, d'altres com a nenes, i d'altres que no s'identifiquen com a nen ni com a nena o que s'identifiquen amb les dues categories alhora?
6. Alguna vegada has observat relacions d'exclusió entre infants en què el gènere hi tingui un paper? Per exemple, accions com no deixar jugar algú «per ser una nena», riure o fer algun comentari d'una companya o company perquè juga a un determinat joc o vesteix d'una determinada manera, etc.?
7. Sabries com respondre a una família que considera que la coeducació no és necessària perquè creu que l'equitat de gènere ja està aconseguida?
8. Sabies que hi ha infants que tota la vida s'identifiquen amb el gènere que se'ls va assignar al néixer i d'altres que no?
9. Si una companya que acaba d'arribar a l'escola et comenta que en l'etapa 0-3 els infants són massa petits per incorporar la coeducació a l'escola, què li diries? I tu, creus que és moment de treballar-la?
10. Creus que s'entenen bé els conceptes relacionats amb l'equitat de gènere? Conceptes com: perspectiva de gènere, coeducació, feminismes, educació afectiva i sexual, LGTBI, sexe, gènere, preferència sexual, identitat o expressió de gènere. Creus que podries explicar-los de manera senzilla i entenedora al teu equip?

Marc teòric

Per començar a parlar de coeducació, cal posar sobre la taula el fet que, a pesar dels avenços que s'han fet en els darrers anys, encara persisteixen missatges sexistes i desigualtats de gènere. Els infants aprenen des de ben petits a construir la seva manera de ser, de jugar i de relacionar-se amb l'entorn a partir d'aquests missatges, que són una limitació per al seu desenvolupament.

Reconèixer com el sexisme i els estereotips de gènere marquen el desenvolupament en la petita infància és el primer pas per treballar la coeducació a l'escola bressol.

Encara ens podem trobar resistències a reconèixer aquesta realitat, per diferents motius i prejudicis: per falta de formació o desconeixement de la temàtica, perquè es creu que a l'etapa 0-3 és massa aviat per treballar aquests temes, perquè es considera que les diferències són naturals, o bé perquè es creu que la desigualtat de gènere és un tema que ja està superat.

Al llarg d'aquest capítol donarem resposta a aquestes qüestions. Coneixerem els conceptes bàsics de la perspectiva de gènere i la coeducació, els aterrem a l'etapa 0-3 i farem una breu aproximació a la important normativa jurídica que els empara.

EL SISTEMA SEXE-GÈNERE

Les desigualtats i les violències per raó de gènere són notícia cada dia. A diari trobem els estereotips de gènere aplicats en àmbits molt diversos: a la publicitat, als dibuixos animats, a l'esport, i molt possiblement són presents en les nostres relacions. Si bé s'ha avançat molt i són temes que en els darrers temps han començat a formar part de l'agenda política, encara queda molt per fer.

Com podem caminar cap a una societat més justa i igualitària? La lluita feminista fa anys que hi treballa, i s'ha avançat molt per ser on som ara, però no és un camí fàcil i els canvis són lents. El sistema està molt arrelat, i tot i que hi hagi la voluntat de bona part de la societat de treballar-hi, cal que es produeixi un canvi profund en les creences i les actituds. Per això, el millor és començar de ben petites i petits. Però abans de començar a fer canvis, cal saber de quin mal patim. Cal conèixer el sistema, veure en què es basa, entendre com funciona, com l'interioritzem i quines implicacions té en les nostres vides.

Vivim en un món que necessita etiquetar. Quan una criatura és a la panxa, preguntem: què és, nen o nena? Aquesta és, probablement, la primera etiqueta que assignem al nou ésser. A partir d'aquí, l'entorn comença a imaginar com serà, què li agradarà fer, com serà de gran... i així comença tot.

A la majoria de persones els resulta difícil imaginar-se una criatura sense saber si serà nen o nena, que són les *úniques realitats* que imaginem com a possibles. Així doncs, des del moment en què un infant arriba al món, tot el seu entorn s'hi relacionarà com a nena o com a nen, amb tot el que això comporta i que anirem descobrint al llarg d'aquest capítol.

LA SOCIALITZACIÓ DE GÈNERE I ELS MODELS HEGEMÒNICS

Així és com comença el procés de **socialització de gènere**, és a dir, el procés d'aprendre què significa ser una nena i què significa ser un nen per a la societat. Així és com les criatures van aprenent i incorporant progressivament els **models de gènere**, que es basen en les normes socials majoritàriament consensuades i compartides en un moment i context determinats. Per exemple, s'espera que les nenes siguin tranquil·les, empàtiques, obedients, responsables i cuidadores; mentre que dels nens s'espera que siguin actius, forts, inquietos, que no plorin ni mostrin gaire les emocions o, en tot cas, si ho fan, que siguin la ràbia o l'enuig. I, sobretot, esperem dels nens que no facin res que s'assembli al que se suposa que fan o que són les nenes, i viceversa.

Aquests models de gènere representen els valors imperants, tot i que canvien segons l'àmbit geogràfic i cultural i també en el temps. Alhora, s'entrecreuen amb altres eixos, és a dir, amb altres elements que caracteritzen les persones i les situen en un lloc o un altre de l'estructura social. D'acord amb els estereotips, no s'espera el mateix d'una dona avui en dia que fa cinquanta anys, ni segurament tampoc s'espera el mateix d'una dona de classe alta de la ciutat de Barcelona que d'una dona empobrida d'un poble de la província de Tarragona; ni tampoc esperem el mateix si aquestes dones són lesbianes, heterosexuales, bisexuals o asexuals; ni si tenen diversitat funcional o unes capacitats normatives; o si són d'una zona rural o urbana; o si són dones racialitzades o migrades, o no ho són.

Les desigualtats per raó de gènere operen conjuntament amb altres eixos d'opressió com ara la raça, l'orientació del desig, les capacitats o la classe social, i cal treballar amb una mirada interseccional² per tenir-los tots en compte.

COM FUNCIONA EL SISTEMA: ESTEREOTIPS, PREMIS I SANCIONS

Aquests models de gènere es construeixen d'acord amb uns **estereotips de gènere**, és a dir, les creences que tenim sobre el que «correspon» a la masculinitat i a la feminitat. És d'acord amb aquests estereotips que ens relacionem amb els infants, i també amb les persones adultes. Són atribucions que fem a les persones en funció de si pensem que són una nena/dona o un nen/home, i que ens serveixen per explicar-nos el que veiem d'una manera ràpida. És com si dins del cap hi tinguéssim uns models que ens diuen: «les nenes són, fan i els agrada això» i «els nens són, fan i els agrada allò altre». És des d'aquí que interpretem el món, seleccionant inconscientment tota aquella informació que verifica les nostres creences.

² La interseccionalitat és una perspectiva que parteix d'entendre que els diferents eixos d'opressió (classe social, gènere, sexualitat, edat, religió...) s'entrellacen en una matriu en el marc de la qual es constitueixen individus en posicions de poder diferents i canviant. Aquesta perspectiva mostra que les persones es troben en diferents posicions, d'opressores i oprimides simultàniament, en funció dels contextos. Per exemple, cal tenir en compte que les persones trans, gais, heterosexuales o lesbianes són d'una determinada classe social, edat, procedència i un llarg etcètera de dimensions estructurals que configuren les seves trajectòries vitals, les seves discriminacions i els seus privilegis (Coll-Planas, Gerard, i Vidal Agulló, Maria, 2013).

Aquests models es van incorporant a través d'un sistema que funciona amb **premis i sancions**. És a dir, quan els infants (i també les persones adultes) s'ajusten a la norma, reben un premi en forma de reconeixement social («que bonica, que bona, que fort, que valent...»); en canvi, quan les persones no s'hi ajusten, quan es desvien del camí marcat, reben una sanció: el seu entorn els ho fa saber de manera més o menys explícita (amb frases com «pintar-se les ungles és de nena» o «aquesta nena sembla un cavallot», o amb gestos menys explícits, com mirades o rialles).

Aquest aprenentatge es fa en relació amb les altres persones amb qui les criatures es relacionen, i també hi participen els models socials que oferim a les criatures a través dels contes i les cançons, la roba, les joguines, el que esperem d'elles o la manera com ens hi relacionem. La socialització es produeix per mitjà de diferents agents com ara la família, l'escola, els mitjans de comunicació o el grup d'iguals, i ho fa a partir de diferents instruments.

El **sistema sexe-gènere** és el model explicatiu que ens permet entendre com funciona aquest procés d'etiquetar les persones i de construcció dels models de gènere estereotipats, i que alhora ens permet entendre quina és la norma a la qual ens hem d'ajustar, així com les desigualtats i violències que se'n deriven.

UN SISTEMA BINARI, ASIMÈTRIC I HETERONORMATIU

El primer que hem de copsar quan analitzem el sistema sexe-gènere és l'anomenat **binarisme**, és a dir, el fet que les persones només podem triar entre dues etiquetes possibles: o som nenes, o som nens. Aquesta primera etiqueta és la **identitat de gènere**, i s'assigna segons els genitals externs: si la criatura té penis, li diran que és un nen, i si té vulva, li diran que és una nena. Les persones que, quan creixen, estan d'acord amb aquesta assignació (mascle-nen i femella-nena), són persones cisgènere (o cis), i les que no hi estan són persones trans*.

Aquesta norma exclou les persones no binàries, que són totes aquelles que no se senten còmodes amb les categories «nen-home» o «nena-dona», així com les persones intersex,³ que són persones que tenen genitals o característiques corporals que no s'ajusten a la norma mascle-femella.

Un altre problema d'aquest sistema és la seva asimetria: la masculinitat està socialment més valorada i gaudeix de més privilegis que la feminitat i que les altres opcions, fet que genera **desigualtats socials**, relacions de poder i violències. Segur que més d'una vegada heu sentit frases com «corres com una nena», «pegues com una nena», «plores com una nena»...

Optem per utilitzar el terme "trans*" amb asterisc perquè l'ús de l'asterisc visibilitza la diversitat i l'heterogeneïtat dins de les persones trans. Tot i que el terme "trans" (sense asterisc) s'utilitza com a identitat en si mateixa, hi ha qui preferim utilitzar-lo amb asterisc per incloure a persones que s'anomenen d'altres maneres (trans, transgènere, home trans, dona trans, persona transmasculina, persona transfemenina, persona no binària, no binàrie, agènere, persona de gènere fluït, entre d'altres), i alhora, reconeixem que les identitats són dinàmiques i fluides.

³ La norma ofereix dos models: mascle: persones els genitals externs dels quals són penis i testicles (amb una mida que entra dins dels estàndards mèdics de normalitat), cromosomes XY, característiques sexuals secundàries concretes (barba, per exemple) i major proporció de testosterona; i femella: persones els genitals externs de les quals són la vulva i la vagina (amb una mida que entra dins dels estàndards mèdics de normalitat), cromosomes XX, característiques sexuals secundàries concretes (com els pits desenvolupats, per exemple) i major proporció d'estrògens i progesterona. Les persones els cossos de les quals no encaixen en aquesta norma de mascle o femella són persones intersexuals. Per saber-ne més sobre la intersexualitat, us recomanem el documental *Mi historia intersex*, d'Irene Kuzemko, disponible a <https://www.youtube.com/watch?v=XXELQ5GNSwY>.

Que la paraula *nena* es faci servir com a insult és un exemple clar d'aquesta desigualtat: tot allò vinculat amb la feminitat es considera inferior i no desitjable, mentre que allò que s'associa a masculí es considera superior i desitjable, un objectiu a assolir.

Aquestes dues etiquetes són estanques i rígides: només hi ha una manera vàlida de ser nen i una manera vàlida de ser nena, i tot el que se surti d'aquesta norma serà motiu de rialles o insults. Aquesta manera de mostrar-nos i comportar-nos segons una de les dues etiquetes és el que s'anomena **rol o expressió de gènere** i és la representació dels models de **feminitat i masculinitat hegemòniques**, és a dir, les idees que socialment estan més acceptades sobre les característiques de la feminitat i de la masculinitat. Cal posar consciència en les pressions que rebem per assimilar-nos al model que «ens toca».

Altres etiquetes de gènere tenen a veure amb el desig afectiu-sexual. Donen per descomptat que totes les persones som heterosexuales, i que no hi ha cap altra preferència sexual possible. Per tant, qualsevol altra opció és una desviació, no és desitjable. Això s'anomena **heteronormativitat**, i per il·lustrar-la, podem pensar en aquella situació en què un nen i una nena tenen molt bona relació i van agafats de la mà, i alguna persona adulta els pregunta si són *nòvios* (òbviamment, es fa la pregunta utilitzant el genèric masculí). Mai ningú fa aquesta pregunta quan dos nens o dues nenes són molt amigues.

Aquest, doncs, és un sistema jeràrquic i excloent que sosté i permet moltes formes de violència més o menys explícita, alhora que genera molt de patiment, tant a les persones que s'esforcen per ajustar-se a la norma com a aquelles que no ho fan. I els infants reben aquests missatges estereotipats de ben petits i aprenen a ordenar i classificar el món que els envolta segons aquestes categories. Això va modelant la seva personalitat i la forma de relacionar-se, les seves idees del que és ser nen i el que és ser nena, el que li correspon fer a cadascú i les seves aspiracions. D'aquesta manera, limita el desenvolupament de capacitats, aprenentatges i experiències a tots els infants.

QUÈ ENS APORTA LA COEDUCACIÓ?

Acabem de fer un breu recorregut per conèixer de prop el sistema sexe-gènere i entendre com funciona i quines implicacions té. Aquest coneixement ens permet entendre alguns elements de la societat que de vegades passen desapercebuts. Si estem d'acord que el conjunt de la societat funciona d'aquesta manera, la deducció lògica seria pensar que, si no hi posem l'atenció necessària, aquest sistema es reproduirà també en les diferents institucions que el sostenen, entre les quals trobem els centres educatius. És possible, doncs, que des de les escoles estiguem col·laborant a perpetuar-lo. Què podem fer? Prendre consciència i vetllar perquè aquest sistema no es reproduïxi i perpetui en els espais educatius. Aquest és, precisament, l'objectiu de la coeducació⁴.

⁴ Fa un temps que el concepte coeducació es troba en debat. A l'inici reivindicava l'escola mixta, i amb el pas del temps, de la mà dels feminismes, s'hi han anat afegint altres demandes. Avui en dia hi ha qui reivindica el terme coeducació i hi ha qui prefereix parlar de *pedagogies feministes*. Nosaltres parlem de coeducació per reconèixer la genealogia i tota la feina realitzada des dels inicis, i alhora acollim la proposta de pedagogies feministes per visibilitzar la vessant pedagògica que duu implícita i el posicionament feminista del qual sorgeix.

QUÈ ÉS, DONCS, LA COEDUCACIÓ? VEGEM-HO!

La coeducació és una pedagogia feminista que proposa incorporar la perspectiva de gènere a l'educació, fomentant que les escoles siguin espais segurs on totes les maneres de ser, estar, mostrar-se i estimar siguin igual de valorades i on tothom pugui desenvolupar-se lliurement des del respecte.

Això inclou tant els infants com les persones adultes.

A l'Estat espanyol es va començar a parlar de coeducació a finals del segle XIX, i ha anat evolucionant de la mà dels feminismes, repensant-se i incorporant lluites que s'han anat visibilitzant. A l'inici, la coeducació reivindicava l'escola mixta com un principi bàsic de l'educació (enfront de l'escola segregada), però avui en dia la proposta va molt més enllà i porta implícit un canvi de paradigma. En els últims anys en sentim a parlar sovint, i ha portat canvis en determinades pràctiques educatives com ara la revisió de contes o l'ús del llenguatge inclusiu. Si ho observem amb detall, però, veiem que són canvis petits i no generalitzats. Cal seguir treballant conjuntament per implementar canvis profunds, estructurals i transversals. Perquè la coeducació:

TRANSFORMA. Reforça el paper transformador de l'educació com a via essencial per al desenvolupament de persones lliures del sexisme i per a la construcció d'una societat més justa i respectuosa.

INNOVA. És una pedagogia que fomenta la revisió constant, que qüestiona què i com s'ensenya, el que no s'ensenya, fa visible l'invisible, reconeix els múltiples agents de socialització més enllà de l'escola i crea eines metodològiques per desenvolupar-la.

PREVEU. Té un caràcter preventiu perquè, a través de la intervenció educativa, pretén transformar actituds i comportaments que generen opressions, discriminacions i violències.

COM PODEM APLICAR LA PEDAGOGIA FEMINISTA AL DIA A DIA?

Tenint en compte els seus objectius en tots els moments i fases educatives, tant en la planificació i el disseny com en la intervenció directa. Aquests objectius són:

- Potenciar el desenvolupament de les capacitats i potencialitats dels infants des de la diversitat d'opcions i sense condicionants de gènere, trencant amb els estereotips i les normes socials de gènere i empoderant les dissidències.
- Incloure les aportacions de les dones i tot allò relacionat amb la vulnerabilitat associada al model tradicional de feminitat, les cures i la sostenibilitat de la vida en l'educació i l'aprenentatge dels infants.
- Promoure la diversitat sexual i de gènere, acollint i visibilitzant la diversitat de maneres de ser, sentir, expressar i estimar. Aquest és el primer esglau de la prevenció de violències masclistes i LGBTI-fòbiques.

- Incorporar la mirada interseccional tant en l'anàlisi de la problemàtica com en les propostes d'accions preventives o d'atenció davant actituds i comportaments discriminatoris d'altres eixos de desigualtat, com ara l'edat, la raça, l'origen o les capacitats.

La coeducació o pedagogia feminista no és ni un mètode ni un recull de receptes. És una proposta global que té per objectiu repensar l'educació de dalt a baix. La coeducació no és tampoc un indret on arribar, sinó que és un camí, un procés de revisió constant de les pràctiques educatives, estructurals i de les persones que acompanyen.

La coeducació qüestiona la pressuposada neutralitat educativa, desvetlla les implicacions del model actual i aposta per un treball conjunt i conscient per construir unes escoles segures i diverses que cuidin i acullin totes les persones que en formin part.

PER QUÈ ÉS IMPORTANT L'ETAPA 0-3?

L'etapa 0-3 és un moment clau en el desenvolupament de les criatures i en la seva socialització, ja que és quan inicien la descoberta del món amb relació a elles mateixes: observen, escolten, senten. És el moment en què construeixen la representació del món a partir de la qual aprenen a interpretar-lo, a habitar-lo i a relacionar-s'hi. L'escola bressol ofereix un context educatiu que respon de manera ajustada al moment evolutiu que estan vivint: la construcció de la seva identitat, així com la creació de les bases de la seva personalitat i la diferenciació respecte de les persones que les envolten.

L'objectiu principal de l'educació infantil és contribuir al desenvolupament emocional i afectiu, físic i motor, social i cognitiu de les criatures. La manera com les persones adultes s'hi adrecen, amb quina entonació els parlen, com se les anomena, a què se les convida a jugar i a què no, com se les acompanya a gestionar les emocions i els conflictes, com s'expliquen els seus comportaments... són la base a partir de la qual les criatures aniran construint la identitat de gènere, que s'anirà nodrint a partir dels agents i instruments de socialització (persones adultes, cançons, contes, materials, espais...).

A poc a poc, els infants aniran observant també qui en té cura, què s'espera d'elles i ells, com són els contes i de qui i de què parlen, com són els espais i quines són les coses que semblen més o menys importants, com alguns infants porten un tipus de roba i d'altres una altra, etc. I en tot això, la funció de la persona adulta i el seu acompanyament en el procés d'aprenentatge és clau.

Per fer-ho, ens podem fixar en diferents aspectes que s'aniran desenvolupant en els capítols següents, com ara el rol de les educadores i les formes d'acompanyar els infants, els contes i les cançons, els materials i els espais, així com les relacions amb les famílies. A continuació, anirem aprofundint en tots i cadascun d'ells, per revisar-los des de la perspectiva de gènere i veure com podem incorporar-hi la mirada coeducadora.

QUÈ HI DIUEN LES LLEIS?

Fins ara hem pogut veure motius prou convincents per incorporar la coeducació i la perspectiva de gènere en l'educació. Però és important saber que, a més, aquesta acció té a veure amb els drets fonamentals dels infants, consensuats socialment i recollits en diferents normatives a nivell internacional, estatal i autonòmic.

L'administració educativa té l'obligació d'assegurar el compliment d'aquestes lleis.

A continuació, us en presentem un breu resum; si voleu aprofundir-hi, podeu consultar el web de la Generalitat de Catalunya, en què es recullen diferents lleis, plans i protocols en l'àmbit català⁵.

LEGISLACIÓ ESTATAL

Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació. Aquesta llei estableix, ja al preàmbul, que «adopta un enfocament d'igualtat de gènere a través de la coeducació i fomenta en totes les etapes l'aprenentatge de la igualtat efectiva de dones i homes, la prevenció de la violència de gènere i el respecte a la diversitat afectivosexual». Afirmar que els centres han d'incorporar mesures per desenvolupar la igualtat efectiva entre homes i dones, que s'han de recollir als respectius plans d'acció tutorial i de convivència. Insta les administracions educatives a incloure tots aquests continguts als programes de formació inicial del professorat i a promoure el valor de la igualtat als currículums i llibres de text.

Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. Estableix mesures que, posteriorment, van ser recollides per la llei descrita anteriorment. Insta les administracions a realitzar diferents actuacions com l'atenció especial als currículums perquè integrin el principi d'igualtat entre dones i homes, l'eliminació i el rebuig dels comportaments i continguts sexistes que suposin discriminació, especialment als llibres de text i materials educatius, la integració del principi d'igualtat a la formació inicial del professorat o la promoció de la presència equilibrada de dones i homes als òrgans directius dels centres educatius.

Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere. Posa èmfasi en la formació específica en matèria d'igualtat. Presenta una novetat que modifica la Llei orgànica 10/2002, de 23 de desembre, de qualitat de l'educació: incorpora una persona que impulsi mesures educatives que fomentin la igualtat real i efectiva entre dones i homes, escollida pel Consell Escolar del centre.

⁵ <http://xtec.gencat.cat/ca/curriculum/coeducacio/normativa>.

LLEIS DEL PARLAMENT DE CATALUNYA

Llei 17/2015, de 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes. Estableix que s'ha d'incorporar la coeducació a tots els nivells i modalitats del sistema educatiu, i s'ha d'introduir en la programació educativa i els currículums de tots els nivells, a fi d'afavorir el desenvolupament de les persones al marge dels estereotips i rols en funció del sexe, per garantir una orientació acadèmica i professional lliure de biaixos sexistes i androcèntrics, i evitar tota discriminació associada al sexe. Ha de promoure la investigació en matèria de coeducació i vetllar per incloure-la en els currículums, els llibres de text i els materials educatius. Estableix que l'Administració educativa, per mitjà del Pla per a la igualtat de gènere en el sistema educatiu, ha de dur a terme actuacions i activitats dirigides a assolir diferents aspectes: la visibilitat de les aportacions històriques de les dones en tots els àmbits, el trajecte històric per a la consecució dels drets de les dones, «la formació dels alumnes en l'ús no sexista ni androcèntric del llenguatge» (referint-se, però, a «els alumnes»), la implantació d'una educació afectiva i sexual que afavoreixi la construcció d'una sexualitat positiva, saludable, que respecti la diversitat i eviti tot tipus de prejudicis per raó d'orientació sexual i afectiva, la prevenció de la violència masclista, la gestió positiva i l'abordatge de situacions de conflicte vinculades a comportaments i actituds de caràcter sexista. I perquè tot això sigui possible, l'Administració educativa ha d'oferir formació en coeducació al seu personal docent, incloses l'educació sexual i contra la violència masclista i l'orientació social, i garantir la presència de persones amb coneixements en coeducació en els òrgans responsables de l'avaluació, la inspecció, la innovació educativa i la recerca, en el Consell Escolar de Catalunya, en els serveis educatius i als centres educatius.

Llei 11/2014, de 10 d'octubre, per garantir els drets de lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals, i per erradicar l'homofòbia, la bifòbia i la transfòbia. Aquesta llei afirma que, d'acord amb el principi de la coeducació, s'ha de vetllar perquè la diversitat sexual i afectiva, la identitat de gènere i els diferents models de família siguin respectats en els diferents àmbits educatius, i perquè aquests estiguin recollits en els continguts dels materials escolars, educatius i formatius, en qualsevol format. A més, el llenguatge que s'hi empra ha de tenir en compte la diversitat pel que fa a l'orientació sexual, la identitat de gènere i l'expressió de gènere, i evitar qualsevol mena de discriminació per aquest motiu. La llei responsabilitza l'Administració competent de vetllar perquè els instituts i els altres centres educatius constitueixin un entorn amable per a la diversitat sexual i afectiva, en què els alumnes i els professors (s'hi refereix en masculí genèric) puguin viure d'una manera natural llur orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere, i es contribueixi així a la creació de models positius per a la comunitat educativa.

Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'educació. Inclou la coeducació a l'article 2, Principis rectors del sistema educatiu. En aquest sentit, fa un pas endavant respecte del que plantejava la **Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes**, perquè afirma com a principi rector del sistema educatiu la coeducació i el foment de la igualtat real i efectiva entre dones i homes, principi que desenvolupa posteriorment amb una sèrie d'articles que recullen aspectes ja previstos en les lleis descrites anteriorment.

Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista. Afirmar que els principis de la coeducació són un element fonamental en la prevenció de la violència masclista, i que els valors de la coeducació i els principis de l'escola inclusiva han de tenir un caràcter permanent i transversal. Insta el Govern a facilitar la formació i la capacitat específica i permanent dels i les professionals de l'educació en matèria de violència masclista. Alhora, defineix com a objectiu fonamental de l'educació proporcionar una formació integral que faci disminuir el sexisme i l'androcentrisme.

Decret 101/2010, de 3 d'agost, d'ordenació dels ensenyaments de primer cicle de l'educació infantil. Aquesta normativa regula específicament l'etapa 0-3. Als principis generals, article 1, afirma que el primer cicle de l'educació infantil s'organitza d'acord amb els principis d'educació inclusiva i coeducadora, i més endavant estableix que cal identificar els mecanismes de discriminació sexual ocults a les relacions interactives presents a les escoles, un element que considerem molt important. Amb relació al joc, el decret situa el personal educatiu com a agent de canvi important en la construcció d'unes identitats de gènere no sexistes, i estableix que «el joc simbòlic reproduïx el món on vivim i així esdevé un element prioritari en la reproducció de les relacions socials basades en la distribució d'activitats i comportaments en funció del gènere, per la qual cosa el paper del personal educador serà fonamental per vetllar perquè la distribució de joguines i la participació en els jocs fomentin relacions més igualitàries allunyades de la reproducció d'estereotips i rols de gènere». Paral·lelament, també fa referència a la importància de l'observació (si bé no explícita que es faci incorporant la perspectiva de gènere) per tal d'avaluar i fer un seguiment de l'evolució dels infants.

3 IDEES CLAU!

- L'etapa 0-3 és un moment clau en el desenvolupament dels infants en tots els nivells (cognitiu, afectiu, relacional, motriu...) i també en la comprensió del món i de com s'hi ubiquen (com són les relacions, quins rols hi ha, etc.). És el moment, doncs, en què s'inicia la construcció de les identitats de gènere a través de la incorporació de les «normes socials» associades a cada un dels gèneres.
- Les desigualtats i discriminacions per raó de gènere encara es donen actualment als espais educatius, i la socialització de gènere és el primer esglaió de les violències masclistes. És per això que cal posar-hi atenció, per tal de transformar-ho.
- La coeducació és la proposta pedagògica reconeguda legislativament a nivell internacional, estatal i nacional que proposa superar les limitacions que es deriven d'aquest sistema i que té per objectiu acompanyar els infants en la construcció d'uns imaginaris i unes relacions lliures d'estereotips, violències i desigualtats.

Eines de diagnosi

ACTIVITAT 1: ELS MODELS DE GÈNERE SÓN COSES DEL PASSAT...

OBJECTIU. Reflexionar sobre els models de gènere hegemònics i sobre el paper que poden haver tingut a les nostres vides.

DESCRIPCIÓ. L'activitat consisteix a veure dos vídeos i respondre una sèrie de qüestions a tall de reflexió. Es proposa compartir aquestes respostes amb l'equip per conèixer experiències, vivències i reflexions diferents, i redactar un seguit de conclusions.

Els vídeos mostren de manera breu 48 missatges que poden sentir les dones al llarg de la seva vida i que, en canvi, els homes no senten, i a la inversa. Són els vídeos següents:

48 cosas que las mujeres escuchan a lo largo de su vida

48 cosas que los hombres escuchan a lo largo de su vida

Mireu els vídeos i, a continuació, responeu les qüestions següents:

1. Al llarg de la vostra vida, heu sentit o dit alguns dels missatges que apareixen als vídeos?
2. En cas que la resposta sigui afirmativa, anoteu:
 - On els heu sentit? (família, mitjans de comunicació, amistats, altres...)
 - Creieu que us han afectat o influït d'alguna manera?
 - En el cas que ho hagueu fet, a qui els heu dit? Creieu que poden haver afectat o influït d'alguna manera?
3. Quines característiques identifiqueu en la masculinitat hegemònica? I quines característiques identifiqueu en la feminitat hegemònica?

En acabar, compartiu amb la resta de l'equip les vostres respostes.

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS. Tingueu en compte que el que es treballa en aquesta activitat té a veure amb les vivències personals; per tant, no són opinables i cal respectar-les, així com què és el que cada persona vol compartir i què no.

MATERIAL. Ordinador i connexió a internet, bolígraf i quadern.

DURADA. 20 minuts si es fa de manera individual i 40 minuts més si es comparteix amb el grup.

RECALL DE CONCLUSIONS. En acabar l'activitat, recolliu les conclusions a què heu arribat de manera individual i en grup.

ACTIVITAT 2: I A LA NOSTRA ESCOLA...? FEM-LI UN ESCÀNER!

OBJECTIU. Elaborar una radiografia de l'estat de la coeducació al nostre centre educatiu.

DESCRIPCIÓ. L'activitat consisteix a respondre una sèrie de qüestions i a puntuar cadascuna de les preguntes amb les opcions «gens» - «poc» - «bastant» - «molt», en funció de quina creieu que és la situació del vostre centre i del vostre equip. Després es redacten comentaris i conclusions.

Preguntes de centre i d'equip

1. El nostre PEC parla explícitament de com es treballa la coeducació al centre.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

2. Com a equip, hem revisat el PEC amb perspectiva de gènere.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

3. L'equip coneix les lleis en què es fa referència a la coeducació.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

4. Com a equip, tenim una definició consensuada sobre què és per a nosaltres la coeducació.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

5. Com a equip, tenim unes pautes clares consensuades i escrites sobre com treballem la coeducació a l'escola.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

6. La coeducació és un tema que es té molt en compte a la nostra escola.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

7. L'equip educatiu té interès a treballar la coeducació.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

8. Les famílies, quan arriben a l'escola, són coneixedores del fet que es treballa la coeducació.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

9. L'equip ha rebut formació en coeducació.

GENS D'ACORD

POC D'ACORD

BASTANT D'ACORD

MOLT D'ACORD

Escriviu a continuació els vostres comentaris sobre l'activitat anterior.

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS.

- És recomanable respondre de la manera més sincera possible. Totes les opcions són vàlides i aquest qüestionari és una eina que ens ajudarà a dibuixar el camí a seguir.
- Es recomana repetir el qüestionari un cop finalitzat el treball amb aquesta guia.
- El qüestionari es pot respondre individualment i després posar en comú amb l'equip per identificar si hi ha diferents visions sobre la temàtica.

MATERIAL. Qüestionari i bolígraf.

DURADA. 10 minuts per respondre i 30 minuts si es posa en comú i es comenta.

RECALL DE CONCLUSIONS. En acabar l'activitat, recolliu les conclusions a què heu arribat de manera individual i en grup.

Recursos en línia

[Dibuixant el gènere. Gerard Coll-Planas i Maria Vidal](#)

[Glossari Programa Coeduca't - Generalitat de Catalunya](#)

[Glossari de l'Ajuntament de BCN](#)

[La coeducació a l'escola bressol municipal. Coeducació, SCCL. Destil·lats d'educació. Diputació de Barcelona](#)

[Genderloops: Recursos para la implementación del género en la educación infantil](#)

[El programa Skolae. Un programa para aprender a vivir en igualdad. Gobierno de Navarra](#)

[Guia didàctica per fomentar la diversitat i la no-discriminació](#)

2 L'ACOMPANYAMENT: QUINA IMPORTÀNCIA TENEN LES RELACIONS ENTRE EDUCADORES I INFANTS?

? Pregunta't, pensa, comparteix!

Aquest capítol centra l'atenció en l'equip educatiu, en les persones que treballen dia a dia amb els infants, i aporta una reflexió que ens fa mirar cap endins per seguir treballant cap enfora. Comencem, doncs, fent-nos preguntes!

1. Creus que els estereotips de gènere t'afecten d'alguna manera? Pensa tant en la vida personal com en la professional.
2. «Aquí tractem tothom de la mateixa manera». Què en penses, d'aquesta afirmació? Hi estàs d'acord o no? Per què?
3. T'has fixat en quantes vegades fas comentaris sobre l'aparença dels infants? Pensa en les vegades que dius «guapa» o «guapo» a nenes i nens. En quins moments ho dius? Creus que això té algun impacte en les criatures?
4. «Per més que fem moltes coses a l'escola bressol per incorporar la coeducació al dia a dia, l'impacte de les famílies i els mitjans és tan gran que el que fem les educadores no serveix per a res». Què opines d'aquesta afirmació?
5. T'has parat a pensar mai en com es fa el canvi de bolquers a l'escola? Saps per què es fa d'aquesta manera? Quin plantejament pedagògic hi ha darrere?
6. Teniu espais per parlar de situacions concretes que us trobeu l'equip educatiu (possibles dificultats)? Les treballeu conjuntament per anar creant un discurs i pràctiques compartides?
7. Què ens passa quan veiem una nena que cada dia va vestida amb roba de color rosa i lluentons?
8. Com a equip, heu treballat i consensuat com abordeu els conflictes? És a dir: què enteneu per conflicte? Què enteneu per una resolució «positiva» del conflicte? Com viu el que passa a les diferents parts implicades? Quina o quines intervencions feu al moment i amb posterioritat?
9. Com acompanyeu el temps de menjar a l'escola bressol? Amb quins criteris definiu com acompanyeu cada infant? Com es tria, per exemple, el material que fan servir (estovalles, plats, gots, coberts...)?
10. T'has parat a pensar mai què significa per a tu acompanyar els infants? Ho has parlat amb la resta de companyes?

Marc teòric

LES EDUCADORES I LA COEDUCACIÓ EN EL MARC DE L'ESCOLA BRESSOL

Per entendre com es pot treballar la coeducació a l'escola, podem fer servir la metàfora d'un arbre. Cada una de les seves parts representa un aspecte a treballar i totes s'interrelacionen i sumen:

- **El sòl, la terra**, són la consciència, la reflexió individual i col·lectiva, i el posicionament pedagògic que alimenta tots els elements de l'arbre.
- **Les arrels** són les idees clau en la intervenció coeducadora, que ens poden guiar en el camí: desmuntar els estereotips de gènere, posar al centre la cura i la interdependència, i acollir i visibilitzar la diversitat.
- **Al tronc** hi trobem l'equip educatiu, que creix amb unes arrels fortes i una terra que l'alimenta i alhora sosté tota la planificació i intervenció posterior.
- **Les branques** representen els instruments de socialització que tenen a l'abast les educadores (el llenguatge i la interacció directa, els contes, les cançons, les festes i celebracions, les imatges i la iconografia, els espais, els materials, les relacions entre persones adultes i amb les famílies, etc.).
- **Les fulles i els fruits** són totes les propostes concretes i tots els moments que es produeixen des que les educadores entren a l'escola fins que en surten.

No és casual que el tronc sigui l'equip educatiu, ja que aquest és el pilar que sosté l'escola i totes les accions que s'hi desenvolupen. Val la pena posar aquest element clau al centre del discurs. Cal també posar en relleu que l'etapa 0-3 és sovint infravalorada i amb molt poc reconeixement social. Les professionals de l'educació a l'etapa 0-3 saben que res és més lluny de la realitat, ja que és una etapa clau en el desenvolupament dels infants en tots els sentits, i en els aspectes que tenen a veure amb el gènere, també.

l és que l'escola bressol és on el gènere comença a caminar, de la mà de les famílies i l'entorn més proper. És en aquesta etapa quan els infants comencen a mirar el món, i ho fan amb el màxim detall i sense idees prèvies. l és en aquests moments quan veuen qui són les persones que tenen cura d'elles i ells, que les acompanyen, amb quin to de veu ho fan, es fixen en les mirades d'aprovació i desaprovació, i així, a poc a poc, van integrant què és el que se suposa que han de fer perquè «està bé» i què se suposa que no poden fer perquè «no els pertoca». Per això,

l'escola bressol és una gran oportunitat per incorporar la perspectiva de gènere, per oferir als infants un acompanyament respectuós perquè puguin seguir descobrint el món i construint-se sense limitacions, sense estereotips i sense violència.

ACOMPANYANT SENSE ESTEREOTIPS, DES DE LA CURA I ATENENT LA DIVERSITAT

Per repensar l'acompanyament que les educadores fan als infants des de la perspectiva de gènere, hi ha tres idees clau que poden servir de guia:

- **La cura.** És un element central a l'escola bressol, el que estructura el dia a dia. Aquesta centralitat de la mirada en l'infant i en les seves necessitats es va perdent a mesura que anem pujant en les diferents etapes educatives. Caldria re-significar-la i valorar-la, juntament amb la interdependència, quelcom intrínsec en l'ésser humà i que molt sovint s'oblida.
- **La diversitat.** La vida és diversa i plena de tantes experiències i realitats com persones, però aquest aspecte no és gaire present a les escoles en general ni a l'escola bressol en particular. Això es deu al fet que, generalment, hi ha unes realitats que estan molt més representades que d'altres. A les escoles bressol catalanes aquestes realitats solen ser les persones blanques, sense diversitat funcional, de classe mitjana. Quan parlem de famílies, solen ser famílies heterosexuales nuclears. Evidentment, hi ha tantes realitats com escoles i, de ben segur, en moltes hi ha diversitat i elements que trenquen amb els estereotips de gènere. Però no són la majoria, ni sol ser el més habitual. Us convidem a reflexionar sobre com aquests elements són presents o no a les vostres escoles i en el vostre acompanyament als infants.
- **Els rols i estereotips de gènere.** Solen estar força presents en les diferents representacions de l'escola, així com en els imaginaris de les persones que en formen part. Ens referim als valors que poden tenir les persones adultes que acompanyen els infants, però també a les imatges amb què es representen les persones als contes, a les cançons o als cartells que es penjen al centre, als personatges de les tradicions que celebrem i a tots els elements que trobem a l'escola.

LES CREENCES EN EL MARC D'UN SISTEMA

Al primer capítol hem introduït una idea clau, que s'anirà desenvolupant: la neutralitat en la pràctica educativa és difícil d'assolir, per no dir impossible. Tota pedagogia du implícits uns valors, i ens proposem desvelar-los, posar-los sobre la taula, aturar-nos a pensar-los i a debatre'ls individualment i col·lectivament. Així, des de la consciència, podrem avançar cap a unes pedagogies feministes.

Abans d'això, hem de reflexionar sobre els nostres propis valors i creences. No som neutrals, tenim posicionaments pedagògics sobre tot, tot i que pot ser que a vegades no en siguem conscients. I pot ser que molts d'aquests posicionaments siguin explícitament o implícitament masclistes, racistes, LGTBI-fòbics, classistes, capacitistes, adultistes... Això passa perquè vivim en un món masclista, racista, LGTBI-fòbic, classista, capacitista, adultista i amb altres ismes

que segurament ara estem oblidant. De la mateixa manera que els infants, nosaltres hem estat socialitzades amb missatges constants que ens recorden quins són els models més valorats socialment, els models hegemònics que ens marquen el camí. El més probable és que aquests valors, si no els debatem, es reproduïxin en les diferents relacions que establim amb les altres persones i amb nosaltres mateixes.

ENS HA PASSAT MAI QUE...?

Per aterrar tot l'anterior, proposem pensar en alguns missatges que hàgim pogut sentir o pensar, i que ens portin a algun d'aquests ismes i fòbies. El primer pas serà ser-ne conscients, fer-los visibles i compartir-los per després veure altres possibilitats.

Preguntem-nos: «Ens ha passat mai...?»

- pensar que una mare no és prou bona mare perquè treballa molt (entenem aquí per «treball» el que és fora de casa i remunerat) i perquè la criatura sempre és amb l'avi i l'àvia (masclisme);
- parlar en castellà a una persona racialitzada perquè pensem que «és de fora» i no entén el català (racisme);
- tractar amb paternalisme una persona que va en cadira de rodes duent una criatura i pensar que és una heroïna per fer tot el que fa (capacitisme);
- veure un home que porta un nadó i du una nena agafada de la mà i pensar que és un superpare, i si en lloc d'un home, veiem una dona, compadir-la (misogínia);
- veure una dona que du vel i pensar que és una dona submissa (racisme);
- jutjar una dona grassa per dur una roba ajustada i mostrar el seu cos (grassofòbia);
- sorprendre'ns i pensar «no semblava pas lesbiana» quan una mare ens parla de la seva parella i aquesta té nom de dona (lesbofòbia).

Aquests són alguns exemples de pensaments que hem pogut tenir en algun moment i que permeten entendre els ismes i les fòbies que defineixen el sistema on vivim, que es reproduïx de diferents maneres i mitjançant diverses institucions, entre les quals trobem les escoles.

La coeducació proposa com a primer pas mirar-se endins, no des de la culpabilitat sinó des de la responsabilitat. Formem part d'aquest sistema, i, a priori, tendim a reproduir-lo.

I des d'aquí, proposem treballar de la mà de les companyes d'equip per anar fent camí cap a unes pràctiques educatives amb perspectiva de gènere que desmuntin estereotips, acullin la diversitat i posin la cura al centre. És possible que com a equip ja haguem iniciat aquest camí, o també podria ser que mai haguem sentit a parlar de tot això i ara se'ns faci una muntanya. La proposta

és anar a poc a poc, sense culpes, cercant aliades en aquest procés que en determinats moments pot ser difícil (perquè pot entrar en contradicció amb pràctiques o realitats que fins ara podíem assumir com a naturals o que fèiem de fa temps). Donem la benvinguda a tots els sentiments i emocions que ens pugui generar aquest treball intern individual i col·lectiu.

DES D'ON ACOMPANYEM ELS INFANTS?

Cada persona, situada en el seu sistema, té uns valors predominants que expliquen la seva manera de veure el món i de relacionar-s'hi. Els infants formen part de sistemes familiars, així com del seu entorn més proper, i en la mesura que s'hi relacionin aniran integrant els seus valors. Per tant, els infants no són éssers neutres, sinó que quan arriben a l'escola bressol, ho fan duent les seves pròpies motxilles. Cada criatura és única, i per això ens proposem mirar-les acuradament i acompanyar-les amb una proposta concreta, d'acord amb la pedagogia de l'escola, però amb una proposta individualitzada. És a dir, ens proposem mirar els infants com a persones vàlides, tan vàlides com les persones adultes, capaces d'unes coses o altres en funció dels diferents moments i situacions en què es trobin. Proposem adaptar a la pedagogia la frase de Karl Marx «de cadascú segons la seva capacitat, a cadascú segons la seva necessitat», sempre contextualitzant les persones en el marc d'un sistema comú.

Mirem també els infants com a font d'aprenentatge i no únicament com a receptors d'aquest aprenentatge, i fem-ho de manera situada, entenent que, com tota persona, formen part de diferents sistemes i tenen necessitats diferents en cada moment. Així com no acompanyarem igual un infant que ha après a caminar que a un altre que ja fa les primeres passes, no acompanyarem igual un nen que està acostumat a venir a l'escola portant un cotxet que un altre que a casa no juga amb nines perquè la seva família considera que això és «cosa de nenes». Aquest és només un exemple. Cal, doncs, mirar atentament, avaluar cada infant i cada grup, i planificar iniciatives concretes en funció de les necessitats identificades. I un cop realitzades les diferents propostes, avaluar-ne els resultats i veure si s'ajusten als plantejaments que prèviament havíem fet. Amb aquesta metodologia es podrà anar avaluant constantment l'impacte que els projectes i l'acompanyament tenen en els infants, des d'una mirada individual i alhora col·lectiva.

SEMPRE ESTEM INTERVENINT EN ALLÒ QUE FEM I EN ALLÒ QUE NO FEM

Fins ara hem parlat de la impossibilitat de deslligar els valors de les accions, i de reconèixer com les accions actuen d'acord amb els valors. De la mateixa manera que no podem fugir dels valors, tampoc podem fugir de la intervenció. És a dir, no podem no intervenir, no podem no acompanyar, no educar, ja que sempre que estem en relació ho estem fent, i no només en relació amb les persones petites, sinó en tot moment i amb tothom amb qui ens relacionem. Per tant, proposem posar consciència en com ho fem, per què ho fem, reconeixent el que ens passa, què sentim, quines emocions ens mouen i el motiu pel qual fem el que fem o no fem.

Què ens passa, per exemple, quan un infant cau a terra i plora? Què sentim? I què li diem? Li diem alguna cosa com «va, aixeca't, que no ha estat res»? El mirem i no li diem res? Ens hi apropem i li preguntem com està i si necessita res? L'ajudem a aixecar-se? Amb totes aquestes preguntes volem posar sobre la taula com cada gest, cada mirada, cada acció (o inacció) té un perquè i té un impacte. El que proposem, doncs, és reconèixer tots els elements que entren en joc en la relació educativa, debatre'ls i utilitzar-los per construir un debat i discurs pedagògic tan consensuat per tot l'equip com sigui possible.

Recordem que treballem aquestes activitats des de la responsabilitat, i no des de la culpa. Pot ser que emergeixin a la consciència elements que desconeixem, alguns dels quals poden encaixar amb el nostre sistema de creences i d'altres, no. Pot ser que les nostres emocions i reaccions es contradiguin amb el discurs que volem expressar. El més important és que emergeixin, per poder establir-hi un diàleg. Per caminar cap a on volem.

Per això és important el debat intern: per generar canvis profunds que permetin repensar creences. Perquè aquesta nova consciència ens porti a noves pràctiques. Perquè aquestes noves pràctiques, a poc a poc, es vagin automatitzant i consolidant individualment i també col·lectivament. Perquè quedin fixades en la documentació que guia totes les accions i plantejaments del centre.

Moltes escoles bressol ja fan un treball molt intens i profund en relació amb l'acompanyament dels infants. Tot i així, sempre hi ha aspectes en què podem aprofundir. A continuació, es presenten una sèrie de qüestions que poden portar a la reflexió i al canvi:

- Com es fa el canvi de bolquers? Drets? Estirats? Demanem permís abans de començar? Anomenem les diferents parts dels genitals? Ens costa anomenar-ne algunes? Quin significat donem a aquest moment?
- Durant el canvi de bolquers, o en moments en què els genitals queden visibles, què diem a un nen que se'ls toca? I si ho fa una nena? Pensem i reaccionem de la mateixa manera? Què sentim?
- Quan un infant cau a terra i es fa mal, què ens passa? Com actuem? Com narrem el que passa? Què pensem de l'expressió «va, aixeca't, que no ha estat res»?
- Com preparem els espais i els materials? N'hi ha alguns al seu abast i d'altres que han de demanar? Per què? (d'això en tornarem a parlar amb més profunditat en el quart capítol d'aquesta guia).
- Com intervenim quan hi ha conflictes per un material? Què entenem per conflicte? Actuem igual si un infant sempre tendeix a quedar-se el material que davant d'un altre que mai ho aconsegueix? Què passa amb aquells infants que sovint no accedeixen al material perquè d'altres s'hi atansen primer?
- Què fem amb la roba que duen els infants a l'escola? Quin posicionament tenim? Què fem si un infant porta uns pantalons molt ajustats que no el deixen moure's amb llibertat? I si porta unes botes altes fins al genoll? O una faldilla que impedeix que s'enfili com ho faria si portés un xandall?

3 IDEES CLAU!

- L'acompanyament als infants i la influència que aquest acompanyament exerceix en ells és sempre present, tant en allò que fem (diem, mirem, valorem, comentem...) com en allò que no fem.
- Totes les persones hem estat socialitzades sota els valors del patriarcat i, per tant, si no ho revisem, la tendència serà reproduir-los.
- La revisió personal no ha de ser des de la culpabilitat, sinó des de la responsabilitat del poder que tenim com a educadores i acompanyants.

Eines de diagnosi

ACTIVITAT 1: SÓN MASSA PETITS I PETITES...

OBJECTIU. Prendre consciència sobre com l'acompanyament als infants, des del gest més petit, té un impacte en el seu desenvolupament i, específicament, en la construcció de les identitats de gènere.

DESCRIPCIÓ. L'activitat consisteix a veure un vídeo i a continuació fer un debat amb l'equip.

El vídeo, titulat *La mente en pañales*, ens mostra un experiment realitzat amb un nadó per tal d'observar com és la interacció de les persones adultes en funció del gènere que atribueixen a l'infant. El vídeo està disponible en aquest enllaç:

[La mente en pañales](#)

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS. En acabar de veure'l, es recomana compartir amb l'equip què ha generat el vídeo, què és el que més ha cridat l'atenció i com es creu que aquest tracte diferenciat pot influir en la construcció de les identitats de gènere i, en definitiva, en la vida dels infants.

Per complementar l'activitat, podeu veure aquest vídeo breu titulat *Muñecas para niñas y robots para niños. Un experimento de la BBC sobre los estereotipos de género*. En tres minuts i mig il·lustra, novament, les diferents propostes de joc i d'experimentació que s'ofereixen als infants en funció de si se'ls atribueix un gènere femení o masculí. I com aquest procés es dona de manera molt inconscient i automàtica, tot i creure que s'hi posa consciència. Així mateix, també us podeu fixar en si hi trobeu relacions entre el que s'ofereix als infants i els models de masculinitat i feminitat hegemònics identificats a l'etapa adulta.

[Muñecas para niñas y robots para niños. Un experimento de la BBC sobre los estereotipos de género](#)

MATERIAL. Ordinador

DURADA. El conjunt de l'activitat, visionat i debat, té una durada d'entre 20 i 30 minuts.

RECULL DE CONCLUSIONS. En acabar l'activitat, recolliu les conclusions a què heu arribat de manera individual i com a equip.

ACTIVITAT 2: PROPOSEM, OBSERVEM I AVALUEM

OBJECTIU. L'objectiu de l'activitat és doble. D'una banda, mostrar una experiència de treball coeducatiu en escoles bressol. De l'altra, mostrar una proposta metodològica basada en l'observació i la intervenció dirigida a un fi.

DESCRIPCIÓ. L'activitat consta de dues parts:

1. Visionar el vídeo de l'experiència L'escola del demà, realitzat per la cooperativa Coeducació juntament amb l'Escola Bressol La Fontana del barri de Gràcia de Barcelona. Arran d'aquesta experiència, es van elaborar un vídeo i una guia didàctica que l'acompanya.

L'escola del demà: una experiència de coeducació a bressol

En acabar el visionat, es posen en comú els aspectes que més han cridat l'atenció i es fa un debat amb l'equip.

2. El vídeo no només mostra una intervenció específica, sinó que també proposa una metodologia de treball basada en l'observació, la intervenció i l'avaluació. Penseu en una situació relacionada amb el gènere que us interessi observar com a centre i feu-ne una observació. A partir d'aquí, podeu dissenyar una proposta d'intervenció. Es poden observar aspectes com:

- a. El joc i l'ús dels materials
- b. L'ocupació de l'espai
- c. L'acompanyament de les educadores
- d. Els conflictes entre els infants

Si us ha semblat interessant, també podeu fer una rèplica de l'experiència exposada al vídeo.

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS. Com a suport, disposeu de la guia didàctica que acompanya el vídeo,

Guia didàctica «L'escola del demà»

Hi trobareu propostes d'activitats vinculades a diferents temàtiques:

- Sexe, gènere i sexisme
- Posant la cura al centre de l'acció educativa
- La prevenció de les violències de gènere
- Teixint aliances: família, escola i barri
- Desaprenent el gènere: la intervenció

MATERIAL. Ordinador.

DURADA. La durada de l'activitat és de 30 minuts per al visionat i el debat. Per a la segona activitat, la durada variarà segons el que es proposi fer.

RECALL DE CONCLUSIONS. En acabar l'activitat, recolliu les conclusions a què heu arribat de manera individual i com a equip.

Recursos en línia

L'escola del demà

Vídeo elaborat per Coeducació conjuntament amb l'equip d'educadores de l'Escola Bressol La Fontana de Barcelona.

L'escola del demà

Guia elaborada per Coeducació conjuntament amb l'equip d'educadores de l'Escola Bressol La Fontana de Barcelona.

A rather unusual nursery school

Aquest vídeo presenta una experiència similar realitzada a Finlàndia.

La coeducació: clau per a l'èxit educatiu

Destil·lats d'educació. Diputació de Barcelona. Fil a l'agulla, SCCL.

Pam a pam, coeduquem

Quadern pedagògic per al professorat del cicle formatiu de grau superior d'educació infantil. Candela, SCCL.

GenderLoops

Introduciendo el género en los planes de estudio de Educación Infantil

3 CONTES, CANÇONS I FESTES TRADICIONALS: QUINES HISTÒRIES ENS EXPLIQUEN?

? Pregunta't, pensa, comparteix!

És el moment d'aturar-se a analitzar i repensar des de la perspectiva de gènere alguns dels recursos educatius més habituals de l'escola bressol: els contes, les cançons i les festes tradicionals, per posar atenció als models que ofereixen i valorar si s'ajusten al model pedagògic de l'escola.

1. Creus que les cançons, els contes i les tradicions són neutres?
2. Quin valor pedagògic creus que tenen els contes, les cançons i les festes que se celebren a l'escola? És un tema que s'ha treballat, debatut i consensuat amb l'equip?
3. T'has parat mai a pensar en els valors i models que transmeten els contes i cançons que utilitzes a l'escola?
4. T'has parat a pensar alguna vegada en quin és el model de família i de relació afectiva que habitualment apareix als contes i cançons?
5. T'has fixat mai en com són els personatges que habitualment apareixen als contes? Quin color de pell tenen? N'has vist mai cap que vagi en cadira de rodes, per exemple? T'has fixat en el nombre de vegades que les dones apareixen com a mares? I desenvolupant altres rols? T'has fixat en el gènere dels personatges protagonistes? Com són? Quines capacitats tenen? Quines accions fan?
6. Teniu cap recull de les cançons que canteu a l'escola? Heu raonat per què canteu aquestes i no unes altres?
7. Hi ha cançons que hagueu decidit no cantar? En cas que sí, saps quina o quines són, i per què no es canten a l'escola?
8. Hi ha cap criteri a l'escola que fixi unes pautes sobre les cançons que canteu, els contes que expliqueu i les festes que celebren? En cas que no estigui escrit, és un tema compartit i conegut per tot l'equip?
9. Quines festes tradicionals celebren a l'escola? Per què les celebren? Per què celebren aquestes i no unes altres?
10. Creus que les tradicions canvien? O creus que són sempre iguals?

Marc teòric

POSANT EN DUBTE LA NEUTRALITAT CULTURAL

L'escola bressol és un petit gran món on els infants es relacionen, observen, es comuniquen, s'emocionen i, en definitiva, aprenen constantment. Ho fan mitjançant tots els instruments de socialització que se'ls posa a l'abast.

En aquest capítol ens centrarem en tres elements: els contes, les cançons i les festes tradicionals. Es tracta de recursos didàctics presents al llarg de les diferents etapes d'escolarització i especialment importants en l'etapa 0-3, ja que són recursos essencials que socialitzen els infants oferint-los models i valors concrets.

Els contes, les cançons i les festes, així com la resta d'elements de socialització que formen part del nostre dia a dia, no són neutres, sinó que estan pensats des d'una lògica que reproduïx els valors hegemònics, els valors predominants del moment en què es van crear. Val la pena analitzar-los des del present, per veure si aquests valors s'ajusten amb els nostres i amb els valors del centre educatiu del qual formem part.

De vegades, per exemple amb l'excusa del respecte a la tradició, es confon norma i neutralitat, una estratègia gens innocent que pretén disfressar uns valors com a bons (els hegemònics) i uns altres com a dolents (els dissidents, els que es fan visibles). Més endavant hi entrarem en detall i podrem veure alguns exemples que ajuden a entendre-ho millor.

Els models han anat canviant, i això ha estat possible gràcies a moltes persones que, abans de nosaltres, s'han qüestionat la norma, i ho han fet repensant els elements que la reproduïen. Pensem, per exemple, en la cançó de Don Federico, cançó que moltes de nosaltres cantàvem de petites i que ara ens posa la pell de gallina (us en refresquem una estrofa: «*Don Federico mató a su mujer, la hizo picadillo y la puso en la sartén*»). Avui el consens social rebutja la violència de gènere i generalment ja no cantem aquestes cançons en els entorns educatius. Però en les cançons, contes i tradicions s'hi segueixen amagant elements de violència masclista menys explícits que segueixen reproduint el sistema patriarcal, el sistema sexe-gènere que hem exposat al primer capítol i que tanta violència genera.

Tot i que a vegades costi d'acceptar, el nostre entorn, la nostra cultura (si és que n'hi ha una) i el nostre dia a dia són plens de *Don Federicos*, és a dir, hi ha moltes expressions culturals impregnades d'uns valors que no ens agraden. La nostra proposta és dialogar-hi, primer amb nosaltres mateixes per veure què ens passa, i després amb els diferents elements, per veure si els podem utilitzar a favor de la mirada respectuosa cap a la vida i cap als infants. Si no és així, treballarem per poder-nos desprendre d'aquests elements i per donar la benvinguda a d'altres que sí que vagin en la línia dels valors i de la mirada que volem per a la nostra escola.

QUINES PREGUNTES ENS FEM DES DE LA COEDUCACIÓ?

La coeducació és una pedagogia crítica feminista⁶ que proposa fer de l'escola —i del poble o la ciutat— un espai segur, on les persones puguem créixer, viure i relacionar-nos en un marc amable i divers, on totes les maneres de ser, d'estimar i de mostrar-se siguin acceptades i, per tant, visibles i reconegudes com a vàlides, i on la cura se situï al centre, en contraposició al model neoliberal que posa la competició com a objectiu de vida.

Per fer de l'escola bressol un espai segur, revisarem els elements que en formen part des d'aquesta perspectiva. Ens assegurarem que no només no reproduïxen estereotips per raó de gènere, sinó que, alhora, recullen la diversitat que hi ha al nostre voltant.

Proposem, doncs, posar atenció en alguns elements comuns als contes, cançons i festes a partir de preguntes com les següents:

- De què parlen les històries que expliquem, celebrem o cantem als infants? Parlen de persones que, soles, pretenen salvar el món? O parlen de persones vulnerables i interdependents que soles no ho poden fer tot, però saben cooperar per donar resposta a les necessitats individuals i col·lectives?
- Les relacions afectives que apareixen en aquestes històries, són respectuoses? O ens parlen de relacions d'abús i violències? Són totes heterosexuales o hi ha altres models representats?
- Qui són els personatges que viuen aquestes històries? Com són? Hi ha uns personatges que viuen unes històries principals i uns altres de secundàries?
- Quins són els personatges que tenen cura de les cases? Com apareixen representats? Es valoren, aquestes accions?
- Per què fem servir aquest recurs (conte, cançó o festa) i quins valors representa? S'ajusta als valors que tenim com a escola?

Fem ara un breu recorregut pels contes, cançons i festes tradicionals de l'etapa 0-3 des de la perspectiva de gènere, per entendre millor quines problemàtiques poden representar.

⁶ El feminisme és un terme que encara avui dia genera malentesos i rebuig a algunes persones, que el consideren com el contrari de masclisme. El feminisme és un terme complex de definir, ja que és molt ampli i divers, però la idea clau és que és un moviment d'alliberament que lluita pel dret de les dones i les persones oprimides pel patriarcat, per eliminar les desigualtats i construir un món lliure de violències, en igualtat de drets i posant la cura de la vida al centre.

ELS CONTES

Per què són importants?

Cada conte és un món... quina frase tan interessant! I és que hi ha contes de diferents colors, formes i textures. Hi ha contes de tocar i contes d'escoltar. Alguns ens mostren imatges, d'altres tenen text que les acompanyen. Sigui com sigui, els contes ens obren mons... —i també ens en tanquen.

Què volem dir amb això? D'una banda, els contes ens transporten a mons d'aventures, de quotidianitats, ens presenten personatges, ens parlen de cases, de menjars, d'indrets, de jocs..., i tot allò que hi apareix es mostra com a vàlid, com a possible. Però, d'altra banda, tot allò que no es mostra i que no hi apareix es construeix com a negació, com a impossible.

Les criatures busquen identificar-se amb els personatges dels contes, amb allò que poden i no poden fer i amb allò que els pertany o no.

Així, cada cop que un nen reconeix, en un conte, un altre nen perquè du el cabell curt i va amb pantalons, percep que aquesta és la manera vàlida de ser nen. I com que no veurà mai —tant de bo això canviï— un nen amb faldilla o cabell llarg, no percebrà aquestes característiques com a maneres vàlides de ser nen.

I un altre exemple: el fet que les nenes sovint es representin amb faldilla i pestanyes o un llacet, però mai amb la forma neutra (que sí que és «vàlida» per al nen), els recorda que elles, per ser reconegudes com a nenes, han de dur alguna cosa «especial», ja que la neutralitat aparent és la norma masculina.

Això passa perquè vivim en un món androcèntric en què la norma és la masculina, i la resta, l'excepció que cal ser marcada. Els rètols dels lavabos són un exemple molt clar d'això que diem, o els senyals dels seients reservats del metro o l'autobús: la persona que porta un bastó o crosses va amb pantalons (és la forma neutra que pretén referir-se a tothom), mentre que la que du una criatura a coll porta faldilla (recordant que aquesta és una tasca específica de les dones). I així les nenes i les dones sovint hem de pensar si el llenguatge i les imatges ens inclouen com a part del tot, o tan sols com la part específica.

Aquesta especificitat de les nenes, de les dones, d'allò considerat femení és un exemple molt clar de l'asimetria del model i de la desigualtat en què es basa. El fet que nena sigui un insult és l'exemple més clar de tot plegat: d'una banda, recorda a les nenes que són una categoria de segona, que no és desitjable ser una nena, i, de l'altra, recorda als nens que el pitjor que els pot passar és semblar una nena (i, per consegüent, semblar gai, perquè un home gai és considerat un no-home, és a dir, un home que no respon al model hegemònic de la masculinitat).

Així doncs, si aquests són els models de nen i nena que apareixen als contes, estan reforçant els estereotips i el sistema masclista, un sistema que també és binari i elimina dels imaginaris altres maneres de ser i sentir-se que no siguin nen ni nena.

Què tenim a les mans?

Què veiem als contes infantils des de la perspectiva de gènere? Quins models ens mostren? Quins ens amaguen? A continuació, fem un recull dels elements clau que habitualment veiem als contes:

- Poca valoració de les tasques de cura.
- Manca de referents femenins en general.
- Personatges amb rols de gènere molt estereotipats (per exemple, la mare endreça la roba mentre el pare fa un forat a la paret).
- Manca de referents LGBTI (lesbianes, gais, bisexuals, trans i intersexuals).
- Manca de personatges amb rols o expressions de gènere no normatives.
- Manca de presència de models de relacions afectives no heterosexuales.
- El model de família predominant és la família nuclear heterosexual (no hi ha famílies monoparentals, ni enllaçades, ni d'acollida, per exemple).
- Comencen a aparèixer propostes que volen treballar *temàtiques de gènere*, però els manca la transversalitat i una mirada interseccional.

Què passa amb els contes tradicionals?

Els contes tradicionals no deixen indiferent a ningú, per això és important deturar-nos-hi un moment. Són narracions que s'explicaven de manera oral, fet que permetia a les persones que les escoltaven viatjar amb els personatges, perdre's per indrets meravellosos i per aventures i reptes, per resoldre aquella dificultat que semblava tan gran i sortir-ne reforçades. En un moment concret, aquestes històries es fixen, es posen per escrit, perdent la capacitat d'adaptació i transformació pròpia de la tradició oral. En fixar-se, allò que pren més rellevància queda determinat pels valors predominants del temps i del context. Per exemple, podem veure com hi ha diferents versions dels contes tradicionals: les de Jacob i Wilhelm Grimm, les de Jacques Perrault, o les de Hans Christian Andersen —totes elaborades per homes, per cert. De totes, quines són les *originals*? Totes i cap alhora, perquè totes són interpretacions d'unes històries d'origen desconegut que havien passat d'unes veus a unes altres.

Val la pena reconèixer un element molt potent de les històries de fades: en moltes, els personatges femenins —aquells que des de la mirada psicoanalítica representen l'impuls de cura i conservació de la vida— passen per un estadi de son, com una petita mort, i reneixen amb forces per enfrontar-se a les dificultats i vèncer-les. Aquest aspecte sovint es perd en moltes de les versions dels contes tradicionals que han arribat a les nostres mans. I això, junt amb el pes de les imatges, sovint molt estereotipades (a nivell de gènere però també d'aparença, racialització i capacitats), fa que els contes tradicionals perdin la força i la bellesa que tenien quan s'explicaven oralment.

Fem encara un últim apunt: la majoria de contes *tradicionals* antigament s'explicaven a un públic adult, o a una infància molt diferent de la infància d'avui en dia. Això ens pot fer pensar sobre la idoneïtat o no d'explicar segons quins contes o quines versions a segons quines edats.

Proposem acollir els contes *tradicionals* des d'aquesta mirada crítica que en posa en dubte la neutralitat. Observem quins contes ens agraden, quins no, i posteriorment reflexionem sobre quin ús en volem fer, és a dir, en quins moments i amb quins infants creiem que poden ser adients i en quins altres contextos creiem que no ho són. Després de fer-nos aquestes preguntes, proposem fer-ne un debat a l'escola i veure quins volem explicar i de quina manera, i quins preferim deixar per quan els infants siguin més grans. És molt important no perdre mai aquesta mirada crítica de la neutralitat ni d'allò considerat com a tradicional, perquè tal com es veurà a continuació, som hereves de la tradició i, alhora, la modelem. Per tant, benvinguts siguin el debat, la reflexió i el moviment constant.

Què podem fer?

Què podem fer nosaltres sabent això? La solució és buscar la màxima diversitat possible, per mostrar mil maneres de ser nena, mil maneres de ser nen, mil maneres de ser una persona que no és ni nen ni nena o és ambdues alhora, perquè les criatures se sentin vàlides de la manera que siguin i puguin construir-se amb la màxima llibertat. I com que a l'etapa 0-3 les criatures no llegeixen, les persones que expliquen i acompanyen els contes poden fer propostes pedagògiques com aquestes:

- Invertir els rols i/o el gènere dels personatges estereotipats, per despertar la sensibilitat vers la diversitat en les identitats i rols de gènere. En la mesura que puguem, podem preguntar com es viuen aquestes sensibilitats.
- Explicar contes modificant els rols i les característiques estereotipades dels personatges, fet que permet obrir possibilitats en l'imaginari de les criatures. Per exemple, atorgar a una princesa atributs com la fortalesa, la valentia o l'atreviment, o reconèixer la por i la vulnerabilitat en el cavaller Sant Jordi.
- Davant històries masculines i adaptant el debat al moment de cada grup, fer de la lectura de la història una eina per a la reflexió i per treballar la mirada crítica, perquè els infants sàpiguen que, davant d'una història que potser en altres moments sentiran, hi ha unes veus que la qüestionen i hi aporten una mirada crítica.
- Explicar els contes amb els finals oberts, per ampliar els imaginaris i les maneres de ser i d'actuar dels diferents personatges, aprofitant la gran capacitat d'imaginació dels infants.
- Fer preguntes adequades a l'edat de 2-3 anys, qüestionant per què els personatges són com són o fan el que fan per tal de posar en dubte la normalitat. A la vegada, podem fer preguntes per construir noves maneres de ser i fer.

- A l'hora de narrar la història, fer servir un llenguatge inclusiu. En la mesura que sigui possible, utilitzar mots genèrics (per exemple, parlar de famílies enlloc de parlar de pares o de pares i mares), fet que permet reconèixer i acollir la diversitat existent.
- A l'hora de narrar la història, jugar a fer servir el femení com a genèric i veure què genera a les criatures, per tal de sensibilitzar sobre com és d'important el llenguatge i fer visible què els passa a les nenes cada cop que senten un masculí genèric.

LES CANÇONS

Per què són importants?

La música forma part de nosaltres. És, probablement una de les formes de comunicació més antigues, i ens acompanya al llarg de la vida. És per tot arreu i sempre, i les cançons són una de les formes en què aquesta música es representa. Chopin va definir la música com una impressió i una manifestació humana que pensa i com a veu humana que s'expressa. Nosaltres, des de la mirada estructural, hi afegiríem que aquesta veu humana està mediatitzada pel context en què se situa, ha crescut i es relaciona la persona, és a dir, la cultura i l'entorn dels quals forma part.

I és que la música és un llenguatge molt potent que ens interpel·la constantment. Pren molta importància en l'etapa 0-3, moment en què altres llenguatges encara no s'han desenvolupat. La música és un llenguatge artístic i, com a tal, permet l'expressió d'emocions, sensacions i sentiments. I la música s'aprèn escoltant-la, cantant-la, ballant-la. La cançó és un element molt important en la primera infància i un mitjà d'expressió excel·lent.

Les cançons que habitualment es fan servir a l'etapa infantil inclouen lletra, unes lletres que moltes vegades parlen d'actes i hàbits quotidians perquè a poc a poc els infants vagin adquirint vocabulari. A mesura que es fan grans, van fent-se més complexes.

Les cançons populars, com els contes tradicionals, recullen i reproduïxen els valors predominants de la cultura i el context del qual formen part, i, com bé sabeu, poden ser masclistes, racistes, classistes i capacitistes, entre d'altres.

Què tenim a les mans?

Analitzant les cançons infantils des de la perspectiva de gènere interseccional, podem veure que darrere de la innocència aparent de les cançons per a infants, de la seva melodia harmoniosa i agradable, s'hi amaguen sovint discriminacions, desigualtats i violències.

Recordem que la mirada interseccional entén que el gènere, com a eix d'estructura social, interactua amb altres eixos com la classe, l'edat, la raça o les capacitats. En algunes cançons infantils podem trobar:

- Personatges amb rols de gènere molt estereotipats, sovint representats per dones fent tasques de cura («La Castanyera», «Les nenes maques»...).
- Molta presència d'amor romàntic heteronormatiu (les famílies que hi apareixen són un home i una dona; o un noi i una noia, com en el cas de «Baixant de la Font del Gat», en què el noi no només és un noi, sinó que és un soldat; «La Margarideta», que té en Pere que li compra tot el que no té, etc.).
- Manca de presència de models de relacions afectives no heterosexuales.
- Manca de persones LGBTI (lesbianes, gais, bisexuals, trans i intersexuals).
- Manca de personatges que transgredeixin els rols de gènere normatius.
- Violència masclista en la parella («El gall i la gallina», «El Senyor Ramon», «Marrameu», «La lluna, la pruna», «Les nenes maques»).
- Racisme («Moros vénen, moros van»).

Què podem fer?

Posem consciència en els missatges que transmeten les cançons que cantem als infants. Així com ens fixem en la melodia i en el que transmet la música —elements que tenim en compte a l'hora d'escollir unes cançons o unes altres—, cal també parar atenció en els missatges que transmeten les lletres per decidir si les volem fer servir i amb qui, quan i per què.

Per analitzar les cançons i veure si aquestes són masclistes, racistes, classistes o capacitistes, podem fixar-nos en aspectes com aquests:

- El gènere dels personatges que hi apareixen: són homes?, són dones?, són persones no binàries o de gènere no marcat?
- Els rols dels personatges: què fan?, quines accions realitzen?, són rols estereotipats, o transgressors?
- L'aparença: com són aquests personatges?, com apareixen descrits a les cançons?, quins adjectius es fan servir?, quina imatge construïm mentalment a partir de la descripció?
- Quines relacions hi ha entre els personatges? Són relacions de cura i suport mutu? Hi ha agressions verbals? Agressions físiques? Agressions sexuals?
- Si s'hi fa referència a algun grup, com s'esmenta? Es fa amb menyspreu? O amb respecte?
- Si hi apareix algun tipus de família o relació afectivosexual, com és? És heterosexual? O representa altres formes de família o de desig sexual?

En funció del que detectem i del grup d'infants, proposem dur a terme diferents accions i estratègies. Les cançons que exhibeixen la violència, òbviament, proposem no cantar-les; podem explicar per què aquesta cançó no la cantem. Si, en comptes de descartar-la, preferim adaptar-la, també els en podem explicar la raó. Us posem alguns exemples:

- A la cançó «La lluna, la pruna», podem fer el canvi següent: «la lluna, la pruna, vestida de dol, son pare la mima, sa mare l'adorm». En canviar «la crida» del pare per «la mima», evitem que el pare alci la veu (tot i que no sabem si «la crida» fa referència al to de veu o a l'ordre de fer-la venir), i al mateix temps evitem que el pare faci una acció que no vol la mare. Finalment, oferim al pare una acció de cura («mimar»). Si decidim cantar així la cançó amb els infants, fins i tot podríem explicar-los que l'hem canviada perquè no ens agrada cridar i ens agrada també que les persones adultes parlin i es posin d'acord i facin les coses de manera consensuada.
- En la cançó d'«El gall i la gallina», en què el gall li fa un petó quan la gallina no vol (i li és igual el que digui la gent, perquè ell «ja està content»), es fa referència a una agressió sexual. Òbviament, proposem no cantar-la. I com que no es pot adaptar de cap manera, la nostra proposta, amb un grup de 2-3 anys, és explicar-los per què no ens agrada, per què no la cantem: perquè no ens agrada que ningú ens faci petons quan nosaltres no volem, perquè el nostre cos és un tresor i no volem que ningú ens toqui ni ens faci res sense demanar-nos permís i sense un sí ben gran. És una ocasió molt bona per parlar de respecte al cos, de desig i de consentiment, uns aspectes molt importants per a unes relacions sanes amb el propi cos i amb les altres persones, i un aspecte clau en la prevenció d'abusos sexuals. És molt eloqüent que, en una societat en què els abusos sexuals són habituals i al mateix temps són un tema del qual, fins ara, no es parlava (i, per tant, no preveníem ni abordàvem), «El gall i la gallina» sigui una cançó habitual dels cançoners infantils, de les cases i de les escoles.
- Amb la cançó «Marrameu torra castanyes», podem aprofitar per parlar de l'autonomia i de la responsabilitat vers les tasques de cura: com és que la gateta li cus els mitjons al Marrameu? Que no en té, de mans, ell? Que no en sap? Podem aprofitar per parlar de la importància de l'ajuda entre unes i altres persones, però de no establir relacions de parella o amoroses per intercanvis com aquest, per exemple.

I així seguiríem treballant amb totes les cançons: eliminar les que són violentes, i aprofitar per treballar aquelles que, per edat i moment evolutiu, siguin adients per parlar-ne i afavorir la mirada crítica. Parlar-ne amb els infants els permetrà, al seu torn, explicar a altres persones per què a la seva escola una cançó no es canta, o es canta diferent. Enfortirem així la seva mirada crítica i potenciarem la seva capacitat de fer arribar aquesta mirada molt més enllà.

LES FESTES I TRADICIONS

Per què són importants?

Les festes populars o tradicionals són manifestacions culturals que representen, d'una manera global i complexa, la identitat cultural d'un poble, d'un grup de persones que comparteixen un sentiment de pertinença. Antigament estaven vinculades al cicle de la natura, i representaven els canvis d'estacions o altres aspectes relacionats amb la terra. La majoria d'aquestes tradicions es mantenen, tot i que en general se celebren des del seu caràcter religiós i desvinculat dels cicles vitals.

El fet de viure en societat fa que totes les persones, a pesar que puguin presentar una diversitat d'històries vitals i d'origens, convisquin amb una sèrie de celebracions que representen la cultura hegemònica, aquella que té més valor i té més mitjans per reproduir-se.

En general, les escoles bressol celebren les festes tradicionals pròpies del seu context, si bé cadascuna opta per celebrar-les d'una manera o d'una altra, emfasitzant uns aspectes o d'altres i, en tot cas, adaptant-les a l'etapa i moment maduratiu dels infants. Es consideren importants, perquè a través d'elles es construeix la identitat individual i col·lectiva dels infants. Però cal treballar les tradicions des d'una mirada pedagògica que comprovi si s'ajusten o no als valors que promovem a l'escola.

Des de la mirada crítica que ens aporta la pedagogia feminista, proposem aturar-nos a pensar per què celebrem cada festa (i per què no en celebrem d'altres) i per què les celebrem d'una manera o d'una altra.

Preguntem-nos si, amb la celebració d'una festivitats:

- estem reproduint de manera acrítica els estereotips de gènere o si els estem qüestionant;
- estem posant en valor la cura i la interdependència, o si les estem oblidant (podem fixar-nos, a més, en quins personatges encarnen aquests rols de cura);
- estem acollint la diversitat o estem afavorint que uns infants i unes realitats se sentin incloses i d'altres excloses.

Ens proposem, en definitiva, reflexionar sobre els valors inherents a cada celebració, perquè, com ja sabem, la neutralitat no existeix: hi ha valors i implicacions en cada proposta que es fa, i les festes són un element molt important que impacta directament en el relat que els infants fan de la seva pròpia realitat i en relació amb la de l'escola. Cal que ens qüestionem la manera de celebrar cada festivitats; probablement aquest debat ja s'està produint en moltes escoles i de ben segur aporta reflexions molt interessants que, alhora, repercutiran en altres elements de l'escola.

Què tenim a les mans i què hi podem fer nosaltres?

Fem un breu repàs per algunes de les festes tradicionals que se celebren a les escoles bressol i una breu anàlisi des de la perspectiva de gènere:

- **La Castanyada.** Amb aquesta festa celebrem la tardor, el 31 d'octubre, quan les fulles dels arbres cauen i comença a arribar el fred. Té l'origen en els àpats fúnebres en què es vetllava les persones mortes menjant castanyes i cuinant panellets com a ofrenes. Avui en dia, però, la relació amb la mort ha quedat bastant oblidada, i la Castanyada és simplement la festa de la tardor. La celebrem menjant els aliments de la temporada —castanyes, moniatos i panellets—, i sovint es representa amb la Castanyera, una senyora gran, amb un mocador al cap i un davantal, que cuina les castanyes.

És una festa vinculada a la terra que posa en valor la cuina i el menjar, aspectes clau per a la vida. És representada per una dona: en aquest punt es fa palès que sovint són les dones qui realitzen majoritàriament les tasques de cura i nutrició, unes tasques poc reconegudes i invisibilitzades. Plantegem-nos si no seria important aportar altres referents als infants, perquè no fixin aquestes tasques en personatges femenins. Finalment, ens podríem preguntar què passa amb el Halloween, una festa que se celebra als Estats Units i que en els últims anys té molta presència a Catalunya. Preguntem-nos: per què unes tradicions d'altres països són més incorporades i acceptades que d'altres?

- **Nadal.** A pesar que l'educació a Catalunya és laica, com a cultura tenim moltes festes i celebracions religioses d'origen catòlic, com és el cas del naixement de Jesús. El Nadal, el 25 de desembre, és la festa d'hivern. Tot i que coincideix amb les vacances escolars, se celebra a la majoria d'escoles bressol. Hi ha diferents personatges i elements que se celebren amb el Nadal a casa nostra: el tió, el Pare Noel i els Reis d'Orient. D'aquestes, la tradició més arrelada a la cultura catalana és el tió, un element d'origen rural i precristià, que celebrava el solstici d'hivern. El tió es cremava per donar llum al que havia d'arribar amb el nou any.

La manera més habitual de celebrar el Nadal a les escoles bressol és fent cagar el tió de manera conjunta o individual, i recollint els regals que aquest tió caga un cop s'han cantat les cançons. Val la pena posar la mirada en els regals i el consumisme que això pot dur implícit, i el significat que donem al fet de regalar coses materials o elaborades amb les nostres mans. Hi ha escoles on es canten nadales, moltes de les quals tenen continguts clarament vinculats amb el naixement de Jesús, mentre que d'altres estan més relacionades amb el fred i l'hivern.

Preguntem-nos per què se celebra el Nadal a les escoles bressol i pensem de quina manera es fa i quins valors hi ha implícits en cada acció. Estan d'acord amb els

principis i els valors de l'escola? De fet, en els últims anys, han augmentat les escoles que prefereixen celebrar la Festa de l'Hivern en lloc del Nadal, per evitar reforçar una religió per sobre de les altres.

- Carnestoltes i la Vella Quaresma.** El Carnaval és una celebració que pertany al calendari lunar, per això és una festa mòbil: se celebra set setmanes després de la primera lluna plena posterior al solstici d'hivern. Sol tenir lloc als voltants de febrer, uns dies abans del Dimecres de Cendra, dia en què comença la Quaresma, un període de quaranta dies de sacrifici durant els quals no es poden fer determinades accions quotidianes, moltes de les quals estan vinculades al menjar. I és per això que el Carnaval representa la llibertat i el trencament de les regles rígides, quan s'aprofita per fer tot allò que després ja no es podrà fer. Hi ha dos personatges que representen aquesta oposició entre el Carnaval i la Quaresma: d'una banda, el rei Carnestoltes, un personatge esbojarrat que és present en totes les activitats de la setmana de Carnaval, i que sol anar disfressat de manera estrambòtica per representar un ambient de disbauxa i transgressió; de l'altra, la Vella Quaresma, una dona vella que té set cames que va perdent d'una en una a mesura que avancen les setmanes de la Quaresma (són les setmanes que hi ha entre el Carnaval i les vacances de Setmana Santa), i a les mans porta un cistell de verdures i un bacallà.

És molt interessant copsar la polaritat entre aquests dos personatges: Carnestoltes, un personatge masculí (dinàmic, jove, fort, gran, vestit amb colors i de manera estrofolària) que representa la disbauxa i la transgressió, i la Vella Quaresma, un personatge femení (estàtica, vella, arrugada, i amb faldilla i mocador de colors foscos i apagats) que s'encarrega del menjar i representa l'abstinència. Trobem, doncs, els models hegemònics simbolitzats en la tradició. I ara, què fem amb això? De nou, el primer és posar-hi consciència, i veure com aquests dos personatges encarnats representen els models estereotipats de masculinitat i feminitat. Si no els volem reproduir, hem de valorar com ho volem abordar.

- Sant Jordi.** Aquesta és, probablement, la tradició que més s'ha qüestionat des de la perspectiva de gènere. Està molt arrelada a casa nostra, se celebra el 23 d'abril i es commemora (tot i que poca gent ho sap) la mort d'un militar romà d'origen grec convertit al cristianisme i mort com a màrtir per no voler abandonar la seva fe. De nou, trobem dos personatges polaritzats: la princesa desvalguda que està a punt de ser menjada pel drac, i un cavaller que apareix del no-res damunt d'un cavall, mata el drac i salva la princesa. De nou ens trobem els dos models hegemònics al davant.

Hi ha escoles que celebren la festa tot explicant la llegenda sense fer-ne cap valoració, però cada cop trobem més escoles que la tracten amb perspectiva crítica. N'hi ha que expliquen la llegenda amb algunes variacions i d'altres que potser ja no la celebren. D'altres la comenten per fer visibles els valors i els estereotips que presenta la història. Cada escola ha de decidir què fer, però en tot cas és important la mirada crítica.

Apuntem alguns elements que poden afavorir el debat:

- la violència com a solució màgica a la problemàtica, sense cap debat, i representada per un personatge masculí;
- la passivitat de la princesa que està disposada a morir sense cap qüestionament de la norma ni intent de defensar-se;
- un poble governat per un rei que dicta les lleis i les normes, sense cap crítica a la imposició i manca de democràcia.

Hi ha escoles que celebren la festa explicant la llegenda, d'altres construeixen castells, ofereixen disfresses perquè els infants facin de princeses o de cavallers... Sigui com sigui, en totes hi ha el perill de reproduir els rols i els valors implícits en la història. Acompanyem la mirada crítica en els infants, per exemple amb debats sobre les emocions que poden sentir els personatges i que no emergeixen (pot ser que Sant Jordi tingui por per haver d'enfrontar-se al drac? Com creieu que se sent la princesa quan Sant Jordi va a salvar-la sense ni parlar amb ella? I el poble, que no pot decidir res? A vosaltres, us agradaria ser el drac? I ser la princesa? I ser Sant Jordi? Per què?). També es poden buscar variacions de la llegenda en què els personatges encarnin rols diferents, per exemple amb la història de Santa Jordina.

QUÈ PODEM FER AMB ELS CONTES, LES CANÇONS I LES TRADICIONS?

Treballar amb els diferents elements que tenim a l'abast per incorporar la pedagogia feminista, una perspectiva crítica que permet qüestionar el que s'amaga darrere de cada conte, cada cançó, cada tradició, acollint les tres idees clau en la intervenció coeducadora:

- Desmuntar els estereotips de gènere
- Posar al centre la cura i la interdependència
- Acollir i visibilitzar la diversitat

Cada escola ha de fer aquesta tasca de revisió constant que la farà avançar. En un inici, es proposa fer un treball extensiu, que permeti definir les bases sobre com incorporar la perspectiva feminista a l'escola, i després la concretarem en la tria i adaptació de contes i cançons, i en la selecció i la manera com se celebraran les diferents festes tradicionals. En definitiva, cada escola ha de definir què, per què i com utilitza cada recurs que té, perquè tots són importants. Això implicarà trencar amb la inèrcia institucional o la inèrcia de l'escola, aquell «sempre ho hem fet així», que probablement succeeix en molts altres àmbits; tots es poden qüestionar i repensar amb perspectiva de gènere. Això és clau perquè tot el que els infants viuen, senten i observen té un impacte en el seu desenvolupament.

Vegem, doncs, com podem incorporar aquesta mirada als contes, cançons i tradicions, sempre tenint present la perspectiva interseccional sobre com el gènere opera amb altres eixos d'exclusió social com la classe, l'origen o les capacitats.

3 IDEES CLAU!

- Els contes són un element molt bonic i potent. Poden obrir-nos la mirada a un món ampli i divers, però també poden limitar els nostres imaginaris.
- Les cançons són un element molt ric i bonic, i molt present a l'etapa 0-3, però en moltes ocasions, darrere d'una melodia dolça i suau, s'hi amaguen violències, i incorren en el perill d'integració inconscient de models no desitjables.
- Les tradicions varien al llarg de la vida, i sempre es poden revisar i adaptar: cal pensar per què fem el que fem i què ens aporta.

Eines de diagnosi

ACTIVITAT 1: ANALITZEM LES CANÇONS QUE CANTEM

OBJECTIU. Generar reflexió i debat per construir un posicionament compartit sobre les cançons que es canten a l'escola.

DESCRIPCIÓ. L'activitat consisteix a elaborar un recull de totes les cançons que es canten a l'escola per després fer un debat sobre per què es canta cada cançó, analitzar quins models i referents solen aparèixer en les cançons, detectar-hi els estereotips o copsar si, al contrari, presenten models ben diversos, i elaborar finalment un posicionament de l'equip que determini quines cançons cantar en quins moments i quines no.

La seqüència de l'activitat és la següent:

- Fer primer una llista individual de les cançons (amb les seves lletres), que cada educadora canta amb el/s grup/s d'infants.
- Compartir les llistes entre totes les educadores i analitzar-les. Veure quines són les cançons que més es canten, detectar si totes les cançons són vàlides per a tothom, comentar en cas que alguna persona s'oposi a cantar-ne alguna.
- Unificar les llistes individuals en una llista global i fer-ne una anàlisi col·lectiva (si la llista resultant és molt llarga, es pot treballar per parelles) que inclogui aquestes preguntes:
 - Quins personatges apareixen en les cançons? Quin és el seu gènere? Quins són protagonistes? Quins són secundaris?
 - Quins rols, tasques i accions fan aquests personatges?
 - Com van vestits? Com es descriuen?
 - Creus que s'hi presenten de manera estereotipada? O, al contrari, n'hi ha de transgressors?
 - En cas que hi aparegui algun model de relació afectivosexual, quina orientació té?
 - Hi apareix (de manera més o menys explícita) algun tipus de violència? En cas que sí, de quin tipus?
- Posar l'anàlisi en comú i veure quins models es representen entre totes les cançons que es canten, i quins models no hi apareixen.

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS. Es recomana fer la part individual un dia, i la posada en comú, el treball per parelles i el debat un altre dia.

MATERIAL. Paper i bolígraf (o ordinador).

DURADA. Mitja hora la part individual; una hora l'anàlisi de les cançons; una hora el debat col·lectiu.

RECALL DE CONCLUSIONS. Feu un recull de totes les cançons que es canten a l'escola amb una fitxa breu d'anàlisi de cadascuna. Fixeu també els acords posteriors sobre quines cançons es canten i quan, i quines no.

ACTIVITAT 2: REPENSEM ELS CONTES «TRADICIONALS»

OBJECTIU. Fer una anàlisi crítica de dos contes tradicionals, per reflexionar sobre els valors que representen i discutir sobre la idoneïtat o no d'explicar determinats contes a l'etapa 0-3.

DESCRIPCIÓ. Aquesta activitat proposa obrir un debat sobre els contes anomenats tradicionals i alguns dels valors subjacents que hi ha presents i que avui en dia encara perviuen en les nostres creences i en les nostres relacions. Per això proposem visionar dos vídeos en què es mostra una experiència amb infants i joves a través de dos contes tradicionals: *La Caputxeta Vermella* i *La Bella i la Bèstia*.

En una primera part, les educadores faran un recull dels contes que habitualment expliquen als infants (no els contes que hi ha a l'abast dels infants, sinó aquells contes que s'expliquen en gran grup).

En un segon lloc, es debatrà si hi ha algun conte que alguna persona considera que no és adequat per ser explicat en aquella etapa i explicarà el perquè.

Posteriorment, es visualitzaran aquests dos vídeos i es farà un petit debat sobre els valors que impliquen aquestes dues històries:

[La Caputxeta diu que no](#)

[És possible canviar per amor? La Bella i la Bèstia](#)

Finalment, es decidiran els contes que es considera encertat explicar i els que no, i s'aclarirà el perquè.

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS. Es recomana fer l'activitat tot l'equip junt.

MATERIAL. Ordinador (i/o projector) amb àudio. Llibreta i bolígraf.

DURADA. 2 hores.

RECALL DE CONCLUSIONS. Elaboreu un document sobre els contes que s'acorda explicar a l'escola bressol, a quines edats i el perquè.

Recursos en línia

[Explica'm un conte: coeducar en la petita infància a través dels contes](#)

Coeducació, SCCL.

[Coeducar des de l'escola bressol: eines, reflexions i molts contes](#)

Coeducació, SCCL.

[La Caputxeta diu que no](#)

Cambia el Cuento.

Podeu consultar també la web del projecte

<https://cambiaelcuento.com>

on trobareu recursos i vídeos que repensen alguns contes tradicionals.

4

ESPAIS, JOCS I MATERIALS: QUÈ PERMETEN I QUÈ LIMITEN?

Pregunta't, pensa, comparteix!

Abans d'endinsar-nos en la reflexió amb perspectiva de gènere sobre els espais, els jocs i materials, plantegem-nos les preguntes que ens guiaran en la lectura del capítol.

1. Amb l'equip, heu fet mai una anàlisi amb perspectiva de gènere dels materials que s'ofereixen a l'escola?
2. Creus que potencies i afavoreixes que tots els infants facin el màxim nombre d'activitats diverses possible? Com ho fas?
3. Creus que reforces igual a nenes i nens en el moviment?
4. De quina manera valores els infants quan presenten un avenç de tipus motriu com, per exemple, enfilat-se o córrer?
5. Creus que tots els infants se senten lliures d'ocupar els espais que desitgen en tot moment? O creus que hi ha limitacions?
6. Has pensat alguna vegada com es potencien els jocs i les activitats en què la cura és present?
7. Si observes que un infant gairebé sempre juga al mateix, què fas?
8. Creus que estimules i reconeixes igual els nens i les nenes quan fan una activitat en què és present la cura (cuidar un bebè, cuinar, etc.)?
9. Consideres que és important diversificar el tipus d'activitats que fan els infants?
10. Si has respost que sí en la pregunta anterior, què fas tu per diversificar les experiències de joc dels infants?

Marc teòric

En aquest capítol s'exposaran els aspectes principals a tenir en compte amb relació als espais i als materials. Si bé ambdós elements tenen aspectes en comú —els materials s'ubiquen en els espais i els espais acullen els materials—, cadascun té unes particularitats que el fan especial. Des d'aquestes particularitats veurem com es pot incorporar la perspectiva de gènere en la seva anàlisi i el seu ús. Al mateix temps, veurem quin és el paper del joc i l'experimentació, i s'oferiran eines per analitzar-ho amb perspectiva de gènere.

Com a punt de partida, pensem en els llocs que ens agraden a nosaltres. Com són els llocs on ens sentim còmodes, que ens fan sentir bé? Què tenen d'especial? Connectar amb això ens ajudarà a pensar en l'escola, perquè la proposta que es fa des de la coeducació se centra en el benestar de tots.

El disseny de l'espai, la disposició del mobiliari, la decoració, la llum, l'amplitud i la ventilació són aspectes crucials a l'hora d'habitar-lo. En general, i cada vegada més, les escoles bressol són espais confortables. Solen ser molt diferents d'altres espais educatius, com les escoles de primària i encara més els instituts. Per què es dona aquesta diferència? Probablement, pel paper que té la cura en l'educació 0-3, en què es té molta consciència que els espais han de ser acollidors i càlids, i han de donar sensació de seguretat. Així doncs, si coeducar significa posar la cura al centre, podem dir que les escoles bressol tenen molt bon punt de partida.

HI HA ESPAIS SEXISTES?

Els espais, per si mateixos, no tenen per què ser sexistes; el sexisme rau en el significat que els donem, en el que s'espera que hi passi i en com els habitem.

Comencem posant la mirada al pati, l'espai on els infants, aparentment, disposen de més llibertat de moviment. Si bé en el moment en què es dissenya un pati no es valora —«farem aquest espai per als nens i aquest espai per a les nenes»—, sí que és possible que es pensi: donarem espai perquè es corri o es vagi en moto, crearem un espai per experimentar amb la sorra, farem un espai per al joc simbòlic... Si ens hi fixem bé, aquestes activitats sovint sí que tenen una connotació de gènere. De manera inconscient, s'espera que els nens es moguin més, ocupin més espai, corrin, vagin amb les motos... i que les nenes facin un tipus d'activitat més tranquil·la, com jugar a la sorra o fer joc presimbòlic.

Aleshores, succeeixen dues coses:

d'una banda, generalment es dona més espai i més material a aquelles activitats vinculades a la masculinitat hegemònica i menys espai i material a les vinculades a la feminitat hegemònica;

de l'altra, les criatures, que comencen a construir la seva identitat de gènere i a donar resposta a allò que s'espera d'elles, comencen a posar en pràctica el seu joc, reforçant així els models i estereotips de gènere. I no només aprenen amb allò que juguen, sinó que també aprenen quin espai els correspon i quin no. Si bé pot semblar que aquestes dinàmiques a l'escola bressol encara no es donen, mitjançant observacions podem identificar com es comencen a perfilar de manera molt subtil.

Posarem com a exemple un treball d'observació que es va fer en una escola bressol del centre de Barcelona, que tenia el pati al terrat. En aquest pati hi havia diverses propostes: espai per a la tranquil·litat, espai per a la naturalesa i l'experimentació, i espai per al moviment (tant el moviment pla més expansiu com el moviment vertical). Aparentment, tot estava equilibrat. Tanmateix, hi havia força conflictes al pati i molt sovint un volum de soroll molt elevat. Es va observar que, tot i que els espais estaven delimitats, les zones de pas, en què no hi havia una proposta específica, eren les zones que els infants, majoritàriament nens i més grans, ocupaven per córrer-hi amb les motos. Un cop es va identificar això, es va decidir delimitar un espai per a les motos, de tal manera que no interferissin en la resta d'activitats. Com a resultat, el pati es va calmar considerablement pel que fa al volum i també van disminuir els conflictes i les topades.

Més enllà de la intervenció específica que es va fer, ens podem preguntar: què estaven aprenent els nens que anaven en moto? Què aprenien els infants que no anaven en moto? En aquest cas, l'aprenentatge té a veure amb l'apropiació de l'espai, amb el fet de sentir que una activitat està més valorada socialment que una altra i que, per tant, gaudeix de més privilegis.

Els nens que duen a terme aquesta activitat aprenen a fer-se seus aquests privilegis, mentre que la resta aprenen a cedir, cosa que passa per suposar que allò que fan no és tan important, que pot esperar, que pot ser interromput i que no sempre disposaran d'espai per fer-ho.

Fixem-nos, en el nostre centre, en la quantitat d'espai de què disposen les diferents propostes de joc i del lloc que ocupen. Com hem vist, observar ens ajuda a prendre consciència. Per exemple, un educador va explicar que tenia disposades les diferents propostes de joc al voltant de la seva aula, i que cada dia en posava una al centre, per donar-hi més visibilitat i afavorir que els infants hi interactuessin. Es va adonar que la proposta de la cuineta mai no havia pensat de posar-la al centre. Per què no va donar centralitat a un recurs que està més associat a la feminitat?

Aturem-nos, per cert, en la importància del llenguatge: per què diem *cuineta* en comptes de *cuina*? Com ja sabem, la neutralitat no existeix. El llenguatge tampoc no és neutre i construeix realitats; per tant, és molt important posar-hi consciència. Generalment es parla de la cuineta, i això podem pensar que és perquè és de mida petita. Bé, doncs, per què no parlem de *parquinets*, *construccionetes* o *motetes*?

QUÈ APORTA EL JOC?

Amb relació al joc, cal que ens aturem primer a veure què aporta el joc als infants. Després veurem quin paper té en la construcció de les identitats de gènere i en la reproducció de rols i estereotips.

En l'etapa 0-3, el joc és un element clau en el desenvolupament dels infants. La relació amb l'entorn i amb les persones, el contacte amb els objectes i l'experimentació, són estímuls que afavoreixen el desenvolupament en diferents àmbits. A continuació, veurem tres aspectes generals del desenvolupament dels infants a través del joc des del desenvolupament motriu, cognitiu i social, i aportarem algunes reflexions sobre què sol passar quan s'observa i s'analitza des de la perspectiva de gènere.

QUÈ APORTA EL JOC A NIVELL MOTRIU?

A nivell motriu, el desenvolupament es dona a través de l'acció i de la repetició de moviments, que van creant nous esquemes d'acció que es van interioritzant. Aspectes com l'equilibri, el control muscular, la força, la percepció d'una o un mateix, la confiança, etc., són aspectes que es van treballant i incorporant de manera progressiva.

Què sol passar amb la socialització de gènere?

Generalment, als nens se'ls sol potenciar aspectes com la força, el moviment més expansiu i una major ocupació de l'espai. No vol dir que a les nenes no se'ls potenciï, però en certa manera es pot limitar, com per exemple pel fet que es valori o es doni importància a altres aspectes en elles, com la bellesa, la cura, etc.

Per tant, quan diem que es potencia no vol dir que s'estigui estimulants específicament, sinó que es promou a partir del reconeixement i al mateix temps del no reconeixement d'altres aspectes.

Les activitats més expansives que es potencien inconscientment en els nens generen un aprenentatge en relació amb l'espai que ocupen (o que s'apropien), i aquest es converteix més endavant en relacions de privilegi. En el cas de les nenes, aprendre a romandre a la perifèria implica aprendre a renunciar o a cedir.

Amb el temps, el possible sentiment de viure una situació injusta desapareixerà, i la renúncia i la limitació espacial es naturalitzaran.

Apuntem també que el fet de gaudir i explorar més l'espai estarà afavorint un determinat tipus de desenvolupament motriu que, en contrapartida, quedarà menystingut –i menys treballat– en els infants que tindran menys possibilitats de gaudir i d'explorar l'espai en la seva totalitat.

Pel que fa al desenvolupament motriu, també podem tenir en compte altres aspectes, com la roba que porten les criatures. La roba i les sabates o botes dissenyades «per a les nenes» solen ser molt més limitadores pel que fa a moviments. A més, també se sol promoure més en les nenes que tinguin cura dels seus vestits perquè no es taquin o s'estripin, fet que els limita de nou el moviment.

QUÈ APORTA EL JOC A NIVELL COGNITIU?

A nivell cognitiu, el desenvolupament es dona en un inici des de la motricitat; posteriorment, a nivell simbòlic, i més endavant a nivell reflexiu. El joc simbòlic, que s'inicia aproximadament als dos anys, afavoreix també la imaginació i la creativitat, així com el descentrament cognitiu a partir de la possibilitat d'ocupar diferents rols i d'incloure també l'altre en el joc. El joc simbòlic és clau també en la construcció del llenguatge.

Què sol passar en la socialització de gènere?

Inicialment, el joc simbòlic que reproduïx rols i activitats de la vida quotidiana sol ser molt similar entre tots els infants. A poc a poc, es va diferenciant. La diferència es dona per les associacions de gènere que fem a determinats tipus de joc així com als diferents rols que s'hi fan. Les activitats més vinculades a la bellesa i l'estètica (com botigues o perruqueries) i aquelles associades a les tasques de cura i de la llar (com la cuina, els ninos-nadó, etc.) són les que socialment s'associen a la feminitat hegemònica. En canvi, jocs com les construccions, els pàrquings o alguns jocs de lluita s'associen socialment a la masculinitat hegemònica.

Si el joc s'especialitza d'aquesta manera, limita el desenvolupament dels infants en determinades àrees i al mateix temps reforça els rols i estereotips de gènere.

QUÈ APORTA EL JOC A NIVELL SOCIAL?

El joc té un pes fonamental en la socialització dels infants, que a través d'aquest aprenen a relacionar-se amb les altres persones, a comprendre l'entorn i les normes socials, a definir la seva identitat i la imatge que elaboren de si mateixos. Aquesta imatge es construeix a partir dels diferents missatges que els retorna el seu entorn, a nivell verbal i no verbal.

Què sol passar en la socialització de gènere?

En el desenvolupament d'habilitats socials (llenguatge, resolució de conflictes, comunicació...), la socialització de gènere també hi opera, i ho fa a partir del que es permet i no es permet, i del que es reconeix o no es reconeix als infants.

Des de la feminitat hegemònica, es valora una major expressió de les emocions de vulnerabilitat i l'establiment de relacions més íntimes, de més confiança i d'interdependència. En canvi, des de la masculinitat hegemònica es valora l'expressió d'emocions com la ràbia i l'enuig, mentre que la cura dels altres, la intimitat, la interdependència, així com l'expressió de la vulnerabilitat, no estan ben valorats.

Tant en els jocs que s'ofereixen als infants com en les valoracions que es fan de determinats comportaments, cal que observem si estem reforçant els estereotips o si, al contrari, estem potenciant i afavorint models i formes de relació lliures de models estereotipats.

Per ajudar-nos en aquesta tasca, a l'hora d'escollir materials i jocs, així com en els moments d'acompanyar i observar el joc i les relacions que s'hi estan donant, podem vetllar pels aspectes següents:

- Que els materials siguin naturals i neutres.
- Que tinguin poca càrrega de gènere. Per saber-ho, podem fer la prova: preguntem a qualsevol persona del carrer si pot determinar que un objecte o joguina és «de nen» o «de nena». Si pot fer-ho, significa que aquest material té aquesta connotació i que els infants, tard o d'hora, l'aprendran. En el moment que estiguin definint la seva identitat de gènere, sabran què els correspon i què no els correspon a nivell social, i això farà que deixin de banda determinades activitats.
- Que la mirada i l'acompanyament de la persona adulta vetlli perquè no només no es reproduïxin els estereotips, sinó que se subverteixin.
- Possibilitar que tots els infants juguin amb diferents jocs, independentment de quina identitat de gènere els haguem atribuït. D'aquesta manera, s'estarà afavorint que siguin qui vulguin ser i com vulguin ser i es desenvolupin més lliurement.
- Que les propostes de joc siguin com més àmplies i diverses millor.
- Buscar elements de joc que trenquin amb el binarisme i ofereixin opcions que possibilitin un desenvolupament més divers, ampli i inclusiu.
- Vetllar perquè els espais i l'ocupació d'aquests no generin desigualtats.

3 IDEES CLAU!

- Els espais, els jocs i els materials no són sexistes en si mateixos; ho és la mirada que hi posem socialment i que els infants aprenen a partir de les valoracions i comentaris de les persones adultes que els acompanyen.
- Afavorir la diversitat en el joc, el moviment i les relacions, i vetllar perquè els infants experimentin amb aquesta diversitat, serà fonamental en el seu desenvolupament.
- L'observació de les dinàmiques entre els infants i en l'ús dels espais i dels materials serà la brúixola que ens indicarà on cal intervenir.

Eines de diagnosi

ACTIVITAT 1: ANÀLISI DELS JOCS, ESPAIS I MATERIALS AMB PERSPECTIVA DE GÈNERE

OBJECTIU. Identificar el grau en què està incorporada la perspectiva de gènere en el joc, els espais i els materials del vostre centre educatiu.

DESCRIPCIÓ. L'activitat consisteix a respondre una sèrie de qüestions en funció de la posició del vostre centre en relació amb el joc, els espais i els materials.

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS

- Respondeu de la manera més sincera possible. Totes les opcions són vàlides i aquest qüestionari és una eina que ens ajudarà a dibuixar el camí a seguir.
- El qüestionari es pot respondre individualment i després posar en comú amb l'equip per identificar si hi ha diferents visions sobre la temàtica.

MATERIAL. Qüestionari i bolígraf.

DURADA. 10 minuts per respondre i 30 minuts si es posa en comú i es comenta.

RECULL DE CONCLUSIONS. En acabar l'activitat, recolliu les conclusions a què heu arribat de manera individual i com a equip.

Qüestionari

Prenent com a referència la lectura del capítol, responeu les següents qüestions indicant si esteu gens, poc, bastant o molt d'acord amb les afirmacions següents.

Incorporació de la perspectiva de gènere als jocs, espais i materials

1. Al centre tenim en compte la perspectiva de gènere en els materials que són a l'abast dels infants.

GENS D'ACORD POC D'ACORD BASTANT D'ACORD MOLT D'ACORD

2. Al centre tenim en compte la perspectiva de gènere en el disseny i l'acompanyament en l'ús dels espais.

GENS D'ACORD POC D'ACORD BASTANT D'ACORD MOLT D'ACORD

3. Al centre tenim en compte la perspectiva de gènere en l'observació i l'acompanyament del joc.

GENS D'ACORD POC D'ACORD BASTANT D'ACORD MOLT D'ACORD

4. Les propostes de materials i de joc que hi ha a l'aula han estat pensades per treballar un aspecte concret en el desenvolupament dels infants.

GENS D'ACORD POC D'ACORD BASTANT D'ACORD MOLT D'ACORD

5. L'espai de pati conté elements de la natura, espais per al moviment i la psicomotricitat, i espais per desenvolupar activitats tranquil·les.

GENS D'ACORD POC D'ACORD BASTANT D'ACORD MOLT D'ACORD

6. (Seguint la pregunta anterior) Aquests espais estan equilibrats (és a dir, tots disposen d'una extensió similar i no es donen interferències entre si —per exemple, les activitats tranquil·les ho poden ser sense problemes—).

GENS D'ACORD POC D'ACORD BASTANT D'ACORD MOLT D'ACORD

7. A l'equip tenim un criteri unificat sobre com resolem o com intervenim davant de conflictes relacionats amb l'ús dels espais i del material.

GENS D'ACORD POC D'ACORD BASTANT D'ACORD MOLT D'ACORD

8. Des de l'equip tenim un criteri unificat sobre la intervenció o no intervenció per fomentar o promoure activitats diverses en els infants.

GENS D'ACORD POC D'ACORD BASTANT D'ACORD MOLT D'ACORD

Escriviu a continuació els vostres comentaris sobre l'activitat anterior.

ACTIVITAT 2: OBSERVEM EL JOC I L'ÚS DE L'ESPAI

OBJECTIU. Fer una observació sistemàtica sobre el joc i l'ús de l'espai a partir de la qual poder fer intervencions específiques.

DESCRIPCIÓ. L'activitat està pensada per fer amb infants del grup de grans, tot i que amb alguna adaptació es pot aplicar també al grup de mitjans. La proposta és fer-ho en diferents sessions durant el temps que considereu oportú.

1. ABANS DE L'ACTIVITAT:

Es prepararà l'estança o aula amb una proposta concreta. Les propostes poden ser variades, però en proposem dues per fer en diferents moments:

- a. materials diversos de psicomotricitat, com ara blocs d'escuma o túnels de tela per passar per dins;
- b. joc simbòlic de cuina i nadons.

2. DURANT L'ACTIVITAT:

- a. S'acompanyarà el grup d'infants perquè hi juguin, sense cap tipus de consigna inicial. Pot anar primer tot el grup o mig grup, i després poden anar un grup de nenes (sense nens) i un grup de nens (sense nenes). Proposem aquesta combinació per poder observar el paper del gènere (no es vol en cap cas segregat els infants, sinó observar, aprendre i definir les possibles intervencions posteriors).
- b. Observeu els aspectes següents (n'hi podeu afegir més):
 - i. Com entren a l'espai?
 - ii. Com es relacionen amb els objectes en un inici?
 - iii. Com es desenvolupa el joc? Què fan? Com es relacionen amb els objectes?
 - iv. Quin ambient hi ha? (tranquil, mogut...)
 - v. Quin volum de so hi ha?
 - vi. Hi participa tothom igual? En cas que no, quins tipus de participació hi observem?
 - vii. Quant temps dura l'activitat? Acaba per si sola, o acaba perquè s'acaba el temps?
 - viii. S'ha donat algun tipus de conflicte durant l'estona d'observació?
Si és que sí, de quin tipus i entre qui?

En el cas de l'observació conjunta de nenes i nens, anoteu què observeu en les nenes i què observeu en els nens.

3. EN ACABAR LES DIFERENTS SESSIONS

Compareu els resultats obtinguts en les diferents observacions:

- a. Espai de motricitat nens i nenes conjuntament
- b. Espai de motricitat nenes soles
- c. Espai de motricitat nens sols
- d. Espai de cura nenes i nens conjuntament
- e. Espai de cura nenes soles
- f. Espai de cura nens sols

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS. Es proposa gravar les sessions en vídeo i fer les observacions segons la filmació, ja que les observacions a ull nu, en directe, solen ser molt més complexes perquè la nostra atenció està dividida per la nostra presència a l'espai.

MATERIAL. Mòbil o vídeo en el cas que es vulgui filmar l'activitat; fulls per anotar les observacions; material específic per fer les propostes.

DURADA. La durada de les sessions serà d'uns 15 o 20 minuts. La durada del conjunt de l'activitat variarà en funció de com es distribueixin i s'organitzin les sessions en el temps.

RECULL DE CONCLUSIONS. En acabar l'activitat, recolliu les conclusions a què heu arribat de manera individual i com a equip.

Recursos en línia

[Patis coeducatius. Guia per a la transformació feminista dels espais escolars. Coeducació i Col·lectiu Punt 6.](#)

[Vídeo](#) [Guia](#)

[Bones Pràctiques per la Participació de les Dones 2016. Escola Dovella. Coeducació al pati. Coeducació i Raons Públiques](#)

[Habitem el pati, habitem la ciutat. Escola La Maquinista de Barcelona. Coeducació i Voltes cooperativa](#)

[Dossier sobre joc i joguines no sexistes. Fil a l'agulla](#)

[La publicidad también juega. Campaña del juego y el juguete no sexista 2008. Junta de Andalucía](#)

[Espacios para la vida cotidiana – Col·lectiu Punt 6](#)

5

FAMÍLIES I ESCOLA: COM PODEM TREBALLAR PLEGADES PER LA COEDUCACIÓ?

Pregunta't, pensa, comparteix!

Per treballar la coeducació amb les famílies, per compartir i fer arribar el nostre projecte educatiu, podem començar fent-nos aquestes preguntes:

1. Creus que la socialització de gènere té a veure únicament amb com s'educa a casa, o creus que l'escola bressol també hi té un paper important?
2. Com et sents quan et trobes en una situació en què tens diferents criteris educatius amb una família? És un tema que heu parlat o treballat amb l'equip?
3. Quants tipus de famílies coneixes? Pensa en qui en forma part, quantes persones són... Quina relació hi ha entre les persones adultes? I entre les adultes i les criatures? Viuen totes a la mateixa casa? Viuen totes al mateix país o al mateix continent?
4. Creus que com a centre educatiu teniu un criteri compartit sobre què significa coeducar a la vostra escola?
5. Les famílies estan informades que la coeducació és un element clau de la vostra escola? Saben què vol dir i què implica, és a dir, com la treballeu?
6. Creus que des de l'escola aporteu recursos a les famílies per tal d'acostar la coeducació a l'àmbit familiar?
7. Penses que les educadores teniu un paper rellevant a traslladar a les famílies recomanacions sobre aspectes educatius?
8. Consideres que la perspectiva de gènere està incorporada a les trobades que teniu amb les famílies?
9. T'has fixat alguna vegada si tens prejudicis o estereotips sobre les famílies? En el cas que sí, creus que aquests tenen alguna influència en la relació que tens amb elles?
10. Com creus que influeix la teva pròpia socialització de gènere en les interpretacions que fas sobre els comportaments dels infants? Creus que, d'alguna manera, això es trasllada a les famílies?

Marc teòric

L'etapa 0-3 és un moment clau en la vida dels infants i també és un moment de dedicació i interès especials per part de les famílies. És per això que sovint s'estableix una intensa relació bidireccional entre les educadores i les famílies: les famílies pregunten, volen saber, observen, demanen, aprenen, i les educadores expliquen, mostren la seva feina, proposen i recomanen. En aquesta relació bidireccional ens podem fixar en què ens podem oferir les unes a les altres, així com quines coses podem aprendre i compartir. Tinguem present que ambdues parts tenen un objectiu comú, que és oferir el millor a les criatures, tot i que és possible que allò que entenem per «el millor» no es regeixi pels mateixos criteris, i aquest serà un tema que caldrà treballar. Els motius d'aquestes visions diferents poden ser diversos: desconeixement, creences, ideologia, etc. En tot cas, ser-ne conscients sempre serà interessant de cara a tenir una relació més fructífera i positiva.

Quan es parla de coeducació, es tendeix a pensar que és una tasca que correspon als centres educatius o als espais d'educació formal. Però si entenem que la socialització de gènere es construeix d'acord amb missatges que arriben als infants per diversos canals i agents educatius, sabem que en aquest procés d'aprenentatge l'escola és només una part. I aquí és on sovint podem trobar dificultats. De vegades fins i tot podem arribar a pensar que allò que aportem a les criatures en relació amb la coeducació no serà gaire útil si les famílies no eduquen amb la mateixa intenció. Així mateix, sovint podem considerar que les diferències vinculades al gènere que comencem a identificar en les criatures són apreses a casa i que, per tant, en això l'escola bressol hi té poca cosa a fer.

Així doncs, ens trobem davant dos grans reptes:

- Comprendre que els infants venen de casa amb unes motxilles i històries pròpies. Igualment caldrà treballar perquè l'escola sigui un espai segur on les criatures puguin experimentar i relacionar-se sense estereotips ni desigualtats de gènere.
- Oferir eines i pautes a les famílies per afavorir que des de casa també s'eduqui en la mateixa direcció. No només es tracta d'explicar les pautes i d'oferir recursos, sinó que les famílies també aprenen a partir d'allò que veuen (el modelatge a través de com parlem i ens relacionem amb els infants), i de com ens relacionem amb elles.

Per poder posar fil a l'agulla a aquests reptes, proposem reflexionar sobre diferents aspectes que poden ser d'utilitat en les relacions que establim amb les famílies, així com en el model coeducatiu que els transmetem. Començarem assenyalant tres aspectes que ens poden guiar per tal que les relacions amb les famílies siguin més coeducatives.

A L'ESCOLA COEDUQUEM!

Si volem donar un missatge a les famílies sobre com treballem la coeducació a l'escola i de quina manera acompanyem els infants en relació amb el gènere, cal primer que, com a escola i com a equip, tinguem clar quin és el nostre posicionament. El posicionament de centre no sempre serà compartit per totes les persones de l'equip, ja que, com ja sabem, aquest és un tema que toca de manera íntima i personal a tothom i que està tenyit de creences que sovint tenim resistències per canviar. Tot i així, sí que és interessant que hi hagi una sèrie de pautes i aspectes mínims amb els quals ens identifiquem com a centre (i que, recordem, responen a la legislació vigent). Això serà clau per sentir-nos emparades per l'equip en les nostres pràctiques educatives quotidianes i també en les relacions amb les famílies. Aquest suport i aquesta mirada d'equip ens donaran seguretat.

Posem un exemple que ho il·lustra: posem per cas un infant que es mulla en una sortida i no porta roba de recanvi. Imaginem que els pantalons que tenim a disposició són de color rosa i amb flors (estil que socialment s'associa a la feminitat) i que l'infant en qüestió és un nen. Com a educadores, podem pensar que els pantalons fan la seva funció, que és el que importa; però ens podem trobar amb una reacció negativa de la família, en considerar que li hem posat al seu fill o net uns pantalons «de nena». Com ens enfrontem a aquesta situació? Quina resposta donem a la família? Ho viurem igual si sentim que tenim clar que per a nosaltres la roba té una funció de vestir i no té a veure amb el gènere, i si, a més a més, sabem que aquesta idea és compartida, té el suport de tot l'equip i s'adiu amb la línia pedagògica de l'escola?

Així doncs, aquest serà el primer aspecte que caldrà treballar com a equip, fet que no és incompatible amb el d'iniciar el treball amb les famílies. De fet, compartir situacions com la de l'exemple pot ajudar a definir-nos com a equip.

FAMÍLIA O FAMÍLIES?

Com a equip i de manera individual podem començar plantejant-nos com són les famílies que coneixem. Quins tipus de famílies hi ha? *Diversitat familiar* és un terme que es comença a emprar de manera habitual, tot i que sovint no ens hem aturat a pensar què significa. Generalment solem pensar en famílies LGBTI, ja que han entrat a formar part de l'agenda política i social (tot i que encara no està ni molt menys resolt). Però hi ha molts altres models de família.

Per començar, podríem reflexionar sobre què entenem per família i què no. Sovint pensem en un grup de persones que viuen en una mateixa casa i que tenen uns lligams parentals, i que entre les persones adultes hi ha una relació afectiva-amorosa. Però això no sempre és així. Hi ha famílies que viuen en dues o més cases, famílies on només hi ha una persona adulta, famílies d'acollida o famílies enllaçades, entre d'altres. En aquest darrer cas, parlem del que abans es deia famílies «reconstituïdes», un concepte que ens porta a pensar que aquest grup en algun moment va deixar de ser una família (per una separació, per exemple) i després ho ha tornat ser. Novament, el llenguatge no és neutre, i ens condiona, i crea realitats considerades acceptables i normals i d'altres d'anormals, disfuncionals. Per això és important posar en qüestió i plantejar-nos allò que donem per fet i allò que sovint considerem com a «normal».

LA NOSTRA MIRADA SOBRE ELS INFANTS I LES FAMÍLIES

Un altre aspecte a tenir en compte té a veure novament amb els estereotips. Com ja hem explicat anteriorment, els estereotips són judicis que fem a les persones, basats en una sèrie de creences que generalment són compartides socialment i que solen tenir una connotació negativa sobre el col·lectiu en qüestió.

Els estereotips estan relacionats amb els prejudicis en el sentit que aquestes creences ens porten a emetre uns judicis previs a conèixer la persona (prejudicis) que condicionen la manera com ens hi relacionem.

Ens fan creure que les persones de certa condició són d'una manera determinada, que les persones vingudes d'un lloc concret es comporten d'una certa manera. Els prejudicis ens fan interpretar i valorar com són i com es comporten les persones.

Ens agrada exposar un exemple que va compartir amb nosaltres una educadora. Ella es va adonar que feia un judici diferent del motiu pel qual dos pares diferents no assistien a les reunions: d'una banda, hi havia un pare que no venia a les reunions «perquè estava treballant» (era una família de diverses generacions nascudes a Catalunya), i, de l'altra, hi havia un pare que no assistia a les reunions «perquè era la mare la que s'encarregava de la criança» (era una família migrada). L'educadora validava o considerava més lícita la no implicació del pare en el primer cas que en el segon (i això sense saber si el pare del segon cas treballava fora de casa). Aquí és on ella va prendre consciència de com el seu prejudici (fins aleshores inconscient) estava operant en la relació que tenia amb aquelles famílies.

No ens hem de culpar o sentir malament per tenir aquestes mirades esbiaixades de la realitat. Són fruit del racisme, el classisme, el masclisme o l'homofòbia, entre molts altres prejudicis que podem tenir interioritzats, i són aspectes fundacionals del sistema en què vivim i de l'educació que hem rebut. La nostra proposta, doncs, és parar-hi atenció, prendre consciència i anar desvelant les vegades en què estan condicionant les relacions que establim amb les famílies.

Això mateix ens pot passar, i segurament ens passa, amb els infants. Sovint apliquem etiquetes a les criatures que són difícils de modificar i que d'alguna manera tenen una influència en el seu comportament i en el seu desenvolupament.

El relat que creem sobre els infants configura i condiona les relacions que hi establim, així com les expectatives que hi dipositem.

Sovint aquests relats també es transmeten i es comparteixen amb les famílies i encara es reforcen més. En molts casos s'hi dona un biaix de gènere. Podem pensar en les explicacions que donem quan un infant no es relaciona i no es comporta segons els models de gènere hegemònics: com ho expliquem? A què donem importància en el relat que ens fem i el relat que fem a les famílies?

I COM HO FEM, TOT AIXÒ?

En aquesta segona part, oferim algunes qüestions pràctiques per donar resposta al segon repte: com podem donar eines a les famílies perquè la coeducació també es treballi a casa? I com podem generar un tracte i una relació amb les famílies que afavoreixi que sigui més coeducatiu i just per a tothom?

Recomanacions per a les famílies

La funció de les educadores és educar i acompanyar els infants, una tasca gens fàcil. Per això de vegades trobem una resistència: cal que les educadores també s'encarreguin d'educar i sensibilitzar les famílies? Aquest no és l'objectiu. Però si entenem que l'educació dels infants és un continu en el qual tant les famílies com l'escola bressol hi tenen un paper fonamental; que els criteris pedagògics i educatius de les educadores tenen un suport legal i institucional, i que sovint les educadores són referents per a les famílies pel que fa a l'educació dels infants, tenim tres elements que poden ser d'utilitat perquè es produeixin aquests canvis, també en el si de les famílies.

Des de l'escola bressol, doncs, es poden oferir eines, recursos i recomanacions:

- Explicar i compartir quins són els criteris coeducatius que hi ha darrere de les propostes de joc, perquè així les famílies també ho tinguin en compte en l'adquisició de noves joguines i materials.
- Exposar de quina manera s'acompanya el joc, des del no judici, la no intervenció (si no cal), afavorint l'exploració, com més àmplia millor i sobretot sense atribucions ni sancions de gènere. Cal que les famílies entenguin també que com més àmplies i diverses siguin les opcions de joc, més es possibilitarà el desenvolupament dels seus infants.
- Compartir els criteris coeducatius en l'elecció de materials gràfics i contes i poder oferir recursos a les famílies. Per exemple, es poden oferir contes per portar a casa en els quals la mirada coeducativa hi sigui present, i promoure uns continguts audiovisuals d'entreteniment que no reproduïxin els rols estereotipats.
- Oferir recomanacions per acompanyar els infants en el desenvolupament sexual i d'exploració del cos. És un tema que és present en tot moment en la relació de les educadores amb els infants, i d'elles i ells mateixos amb el seu cos, com per exemple en el canvi de bolquers. De cara a les famílies, es poden oferir xerrades o tallers.
- Demanar col·laboració a les famílies en relació amb la roba amb què vesteixen els infants. Es pot fer pedagogia explicant què és el que aporta als infants un determinat tipus de roba, que permeti el desenvolupament motriu i l'autonomia i que es vetlli perquè aquests siguin els criteris en l'ús de la roba.
- Es pot fer un qüestionari o dinàmica en què es preguntin sobre qui fa què a casa. És una manera de fer explícites les desigualtats en els usos dels temps i en la relació i cura

amb les filles i els fills. Es pot treballar des de la importància i els aspectes positius que es deriven d'implicar més figures referents en la criança.

- Tot això es pot complementar oferint recursos bibliogràfics. Es poden posar alguns llibres de consulta a l'entrada de l'escola o compartir alguns vídeos o recursos en línia.

Relacions amb les famílies

Són molts i diversos els moments en què s'estableix relació entre les famílies i les educadores. Per a cadascuna d'aquestes oportunitats de relació podem tenir en compte alguns aspectes a l'hora d'incorporar la perspectiva de gènere. A continuació s'enumeren alguns d'aquests moments i s'assenyalen alguns aspectes a tenir en compte:

- Entrades i sortides: és un moment quotidià en el qual sovint s'aprofita per explicar com ha anat el dia o si ha passat res destacable, i també en què les famílies poden preguntar o aportar informació que considerin rellevant. Tot i que sovint no hi ha el temps que voldríem, aquest espai sí que permet fer algun petit intercanvi d'impressions en què la perspectiva de gènere hi sigui present. Ens podem fixar en aspectes com: quin llenguatge fem servir, quins adjectius fem servir per relatar el que ha passat, a qui ens adreçem, etc.
- Comunicacions escrites, imatges, iconografia, cartells: cal vetllar perquè la comunicació sigui inclusiva i diversa. Per exemple, quan fem una carta, ens adreçem a «pares i mares» o a «famílies»? Si parlem de famílies, estarem reconeixent i acollint tots els tipus d'estructures familiars que hi hagi a l'escola, i no només aquella on hi hagi un pare i una mare. Si ens fixem en els cartells que hi ha a l'escola... com són les persones que hi apareixen? Quin color de pell tenen? Hi ha persones amb diversitat funcional? Els personatges femenins van sempre amb faldilla i cabell llarg i els masculins amb pantalons i cabell curt? Mostrar una realitat poc diversa reforça una norma i una exclusió, i aporta un missatge que recorda constantment a cadascú qui és dins de la norma i qui no. D'altra banda, tenim presents els infants que tenen més d'una casa de referència? Pensem-hi quan hem de fer notificacions escrites: a qui ens adreçem?
- Formularis: vetllar perquè siguin inclusius i puguin acollir al màxim la diversitat familiar. Plantegem-nos: als formularis d'inscripcions, hi ha un espai on posa «pare» i un altre on posa «mare»? O hi ha espai per anotar tants referents familiars com hi hagi, perquè n'hi puguin constar un, dos, tres o quatre (incloent-hi també famílies on hi ha un únic referent o n'hi ha més de dos, pensant en famílies no nuclears o criances comunitàries, per exemple)? I quan demanem per l'adreça, en demanem una, o hi ha més d'una opció per omplir?
- Acollida de les famílies: sentir que l'escola és un espai obert afavoreix la comunicació i el vincle. Tot i així, cada equip pot decidir fins a on i quan vol que les famílies s'impliquin i participin en el dia a dia de l'escola. Una possibilitat és crear espais específics perquè

les famílies puguin estar-s'hi, com un racó a l'entrada. També es poden crear espais per a la lactància. Si es representa amb alguna imatge, perquè sigui inclusiva es recomana posar tant lactància de pit com artificial, en què també hi pot aparèixer un pare o altres referents. En aquests mateixos espais es poden oferir recursos, ja sigui contes per mirar amb els infants o literatura i recursos dirigits a les persones adultes.

- A les reunions o entrevistes amb les famílies podem considerar diversos aspectes:
 - Plantejar el tema dels horaris de les reunions o la modalitat que afavoreixi més la participació (en línia, per exemple) o entrevistes híbrides.
 - Canviar el terme *entrevista per trobada* (el concepte és diferent i, per tant, el plantejament, la metodologia i el que esperem o desitgem que hi passi, també).
 - Implicar els pares (quan n'hi hagi) a les reunions: veure com es pot treballar des de l'escola el fet que els pares hi participin més vigilant que el fet de promoure la participació dels pares no vagi en detriment de la participació de les persones que habitualment ho fan més, que són les mares.
 - Tenir en compte com ens situem a l'espai en les trobades amb famílies, a qui ens adreçem més verbalment i físicament i a qui menys. Pot passar que ens adreçem més a la mare perquè tinguem més relació amb ella o perquè pressuposem que és ella qui s'encarrega més de la criança de la criatura. En cas que això ens passi, podem verbalitzar-ho i mostrar aquest element com un aspecte més del treball que s'està fent a l'escola.
 - No donar per descomptat, sinó preguntar, qui fa cada cosa amb la criatura (qui l'acompanya, qui la banya, qui la posa a dormir...). Parlar-ne en termes de corresponsabilitat a la llar i en la cura de les criatures.
 - Tenir en compte el llenguatge que fem.
 - Donar la possibilitat que hi hagi un espai d'acollida dels infants mentre es fan les trobades amb les famílies.
 - Intentar incloure a les entrevistes algunes preguntes sobre com veuen els fills i filles pel que fa als estereotips de gènere.
 - Preguntar a les famílies sobre les festes i tradicions que celebren a casa.
 - Explicar a les famílies com treballem la coeducació a l'escola i què observem amb el seu fill o filla.
 - Aprofitar les trobades per obtenir informació relacionada amb com es treballa la coeducació a casa (diversitat de joguines, roba, etc.).
 - Afavorir la relació horitzontal i el diàleg. Es poden fer preguntes com: què et sembla el que vam comentar a la reunió quan es va parlar sobre coeducació? Ho vam explicar bé? Com ho veus, tu?

3 IDEES CLAU!

- El primer que cal per treballar la coeducació amb les famílies és tenir un posicionament de centre clar i compartit per tot l'equip.
- Les educadores us relacioneu amb les famílies en molts moments de manera directa (quan us hi adreceu) o indirecta (quan us observen en relació amb els infants, quan són a l'escola). En tots aquests moments, sou un model. És des d'aquí que podeu donar eines i recomanacions a les famílies per educar en la igualtat de gènere i continuar el treball coeducatiu més enllà de l'escola.
- Cal treballar individualment i col·lectiva per acollir la diversitat de famílies presents a l'escola i per desmuntar els possibles estereotips i prejudicis que tenim sobre elles i que poden condicionar la relació que hi tenim.

Eines de diagnosi

ACTIVITAT 1: TROBADES COEDUCATIVES AMB FAMÍLIES

OBJECTIU. Dissenyar, executar i avaluar les trobades amb famílies (individuals i de grup) amb perspectiva de gènere.

DESCRIPCIÓ. L'activitat consisteix a respondre un qüestionari d'avaluació sobre com són les reunions o trobades amb les famílies. L'activitat es pot fer abans de la reunió amb la idea de tenir en compte els diferents aspectes que hi apareixen i també posteriorment, com a avaluació de la trobada.

Preguntes

1. En el moment en què s'ha proposat l'horari de la reunió, s'ha tingut en compte que aquest faciliti la participació de diversos membres de la família?

SI NO NO HO SÉ

Complementa la teva resposta:

2. S'ha ofert la possibilitat de fer la reunió de manera virtual o híbrida per facilitar la implicació de més persones a la reunió?

SI NO NO HO SÉ

Complementa la teva resposta:

3. Durant la reunió, has fet ús d'un llenguatge inclusiu?

SI NO NO HO SÉ

Complementa la teva resposta:

4. En el cas que vingués més d'una persona a la reunió, t'has fixat si et dirigies més a una persona que a una altra? Si és que sí, quin creus que és el motiu? Creus que el gènere ha influït en el teu comportament?

SI **NO** **NO HO SÉ**

Complementa la teva resposta:

5. Quan has parlat de l'infant en qüestió, creus que en el teu relat hi ha hagut condicionants de gènere? En cas que sí, pots especificar quins?

SI **NO** **NO HO SÉ**

Complementa la teva resposta:

6. Abans de la reunió, has fet una petita revisió personal per veure quin és el teu posicionament davant d'aquesta família i poder treballar possibles prejudicis i estereotips?

SI **NO** **NO HO SÉ**

Complementa la teva resposta:

7. Has tingut ocasió d'oferir pautes i recomanacions de com incorporar la coeducació en la criança?

SI **NO** **NO HO SÉ**

Complementa la teva resposta:

8. Durant la reunió, s'ha exposat quina era la proposta pedagògica del centre? S'ha explicat que es treballa de manera coeducativa, i com es fa?

SI

NO

NO HO SÉ

Complementa la teva resposta:

9. En el cas que s'hagi explicat, sents que s'ha entès bé per part de les famílies?

SI

NO

NO HO SÉ

Complementa la teva resposta:

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS.

- Gravar l'entrevista o que algú observi per poder respondre aquestes qüestions.
- Es poden compartir les reflexions amb alguna companya o amb l'equip i, a partir d'aquí, proposar canvis.

MATERIAL. Mòbil o gravadora en cas que es gravi l'entrevista.

DURADA. 15 minuts abans de l'entrevista per revisar les diferents qüestions i 15 minuts en acabar per fer la valoració.

RECALL DE CONCLUSIONS. En acabar l'activitat, recolliu les conclusions a què heu arribat de manera individual i en grup.

ACTIVITAT 2: AQUÍ, AIXÒ, JA HO TREBALLEM...

OBJECTIU. Enfortir l'equip validant i consensuant la proposta coeducativa que es fa al centre, és a dir, fixar el seu posicionament, determinar què s'explica a les famílies i com es mostra en el dia a dia.

DESCRIPCIÓ. L'activitat es fa amb tot l'equip i consisteix a fer un *role-playing*. En aquesta activitat es representa una reunió amb famílies en què s'exposa el posicionament del centre en relació amb la coeducació. Es responen qüestions com ara: *per què treballem des d'una mirada coeducadora? A què dona resposta aquesta perspectiva? Per què considerem que és important treballar-la a l'etapa 0-3? De quina manera ho fem en el nostre dia a dia?*

L'activitat es desenvolupa seguint els passos següents:

1. Abans de començar es creen 3 o 4 grups (en funció del nombre de persones que siguen a l'equip). Els grups es poden crear a l'atzar o poden ser escollits en funció del rol amb el qual ens sentim més còmodes —o bé amb aquell amb el qual ens sentim més incòmodes.
2. Per a cada grup definim un posicionament que creiem que podria aparèixer entre les famílies, mirant d'abraçar un ventall molt ampli d'opcions. Per això ens podem inspirar en debats que hagin sorgit al claustre o també en discursos que es poden sentir socialment. Per exemple, persones que no troben sentit en el discurs coeducatiu, o que, al contrari, creuen que encara cal fer més, o que creuen que no és positiu treballar-ho... Un dels grups representarà l'escola. Una o dues persones faran d'observadores i anotaran el que passa: quins dubtes apareixen, quins arguments es donen, quines qüestions queden sense respondre, quins moments han estat més àlgids (amb més energia) i quins menys...
3. Un cop establerts els diferents rols, cada grup desenvolupa el seu posicionament definint uns arguments que el representin i després s'inicia la representació. Es proposa començar amb una breu exposició per part de les persones que representen l'escola i després obrir un torn de preguntes en què cada grup exposarà les seves qüestions i l'escola les anirà responent.
4. Finalment, cada grup comenta com s'ha sentit, quines dificultats ha trobat, què li ha resultat fàcil, etc. Les persones observadores exposen el que han vist de la manera més objectiva possible, intentant no interpretar ni jutjar.

OBSERVACIONS I RECOMANACIONS. Com en tots els *role-playings*, és important tenir clar que les persones estem representant uns rols i que, per tant, qui parla és el personatge, i no la persona.

MATERIAL. Per fer aquesta activitat no cal cap material específic.

DURADA. L'activitat completa, incloent-hi preparació, representació i devolució, té una durada d'uns 40 minuts.

RECALL DE CONCLUSIONS. En acabar l'activitat, recolliu les conclusions a les què heu arribat de manera individual i en grup.

A partir del que hagi sortit es fa un recull dels aspectes següents:

- Quins arguments han sortit per part de l'escola?
- Hi ha temes que han quedat oberts o que s'han quedat sense resposta?
Es pot ampliar aquesta resposta amb tot l'equip o bé deixar com un tema pendent a treballar.
- Quins temes no estan clars i en quins aspectes cal seguir aprofundint?

Recursos en línia

Familiarium

Mar Cerdà i Albert. Editorial Comanegra.

Guia de famílies a famílies: i si eduquem sense sexisme?

Alice Van den Bogaert.

Qui fa què?

Qüestionari per a les famílies.

Qui fa què a casa

Guia. Ajuntament de Sant Cugat del Vallès.

Guia de comunicació inclusiva

Ajuntament de Barcelona.

Guia de llenguatge no sexista

Ajuntament de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

Arcarons Martí, Laura; Coll Gutiérrez, Carlota, i Palomar, Eva (2021). *La diversitat és divertida*. Pollen Edicions, Sant Cugat del Vallès.

Coll-Planas, Gerard, i Vidal Agulló, Maria (2013). *Dibuixant el gènere*. Edicions 96. Barcelona.

Iturbe, Xabier (2015). *Coeducar a l'escola infantil. Sexualitat, amistat i sentiments*. Ed. Graó. Barcelona.

Martínez-Pardo, Eva (2017). *Sota la pell del llop. Acompanyar les emocions amb els contes tradicionals*. Editorial Graó. Barcelona.

Mirabilia, Pandora; Monasterio Martín, Marta; González Guerrero, Soraya i García González, Andrea (2010). *La coeducación en la escuela del siglo XXI*. Catarata. Madrid.

Moreno Marimon, Montserrat (1986). *Cómo se enseña a ser niña: el sexismo en la escuela*. Ed. Icaria. Barcelona.

Rambla, Xavier, i Tomé González, Amparo (1999). *Una oportunitat per a la coeducació; les relacions entre famílies i escoles*. Quaderns per a la Coeducació, núm. 14. ICE-UAB. Bellaterra.

Solsona Pairó, Núria (2016). *Ni princeses ni pirates: per educar nenes i nens en llibertat*. Editorial Eumo. Barcelona.

Subirats Martori, Marina (2017). *Coeducació, aposta per la llibertat*. Octaedro Editorial. Barcelona.

Subirats Martori, Marina; Tomé González, Amparo, i Solsona Pairó, Núria (coord.) (2019). *Coeducar: posar la vida al centre de l'educació*. Dossier Graó. Barcelona.

Autoria:

Anna Carreras Port, Alba González Castellví i Aida Rivas-Moreno, Cooperativa Coeducació, SCCL.

Direcció tècnica:

Mireia Daniel Pérez, Sara Pascual Cerdán, Pilar Sánchez Montero i Oficina de Planificació Educativa, Gerència de Serveis d'Educació, Àrea d'Educació, Esports i Joventut. Diputació de Barcelona

Grup de Treball XARXA EBM:

Silvia Bartra Guerrero,
directora de l'EBM Fàbregas de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat.

Sònia Combalia Coma,
directora de l'EBM dels Colors d'Arenys de Mar

Gemma Ferran Casas,
directora de les EBM Cristòfol Ferrer i Santa Anna de l'Ajuntament de Premià de Dalt.

Úrsula Fuentes Garcia,
coordinadora centres educatius 0 a 3 anys de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat.

Paqui Garcia Barragán,
directora de les llars d'infants públiques municipals El Bosquet i Rodona de l'Ajuntament de Barberà del Vallès

Elisenda Gummà Bertran,
coordinadora de la regidoria d'educació de l'Ajuntament de Premià de Dalt

Fina Morales Sediles,
tècnica d'ensenyament de l'Ajuntament de Santa Maria de Palautordera

Raquel Morote Mañan,
directora de l'EBM El Gall Mullat de l'Ajuntament de Piera

Sandra Puertas Vélez,
assessora psicopedagògica Xarxa d'EBM de l'Ajuntament de Viladecans.

Dèlia Risques Martínez,
directora de l'EBM Marrecs de l'Ajuntament de Sant Just Desvern

Anna Romero Uria,
educadora de l'EBM Can Roura de l'Ajuntament de Vilassar de Dalt.

Diputació
Barcelona

Àrea d'Educació,
Esports i Joventut

